

DIFFUSION DES CULTURES À BIFACES EN TURQUIE

Işın YALÇINKAYA *
Kadriye ÖZÇELİK
Metin KARTAL
Harun TAŞKIRAN

Mots-clés: Paléolithique inférieur • Acheuléen • Biface • Zone de Movius • Homo erectus

Résumé: La diffusion des cultures à bifaces dans la péninsule anatolienne qui constitue la plus grande partie du territoire de la Turquie, se montre très intense. Cette péninsule revêt une importance particulière par la position qu'elle occupe au carrefour de l'Europe, de l'Asie et de l'Afrique. Les bifaces se retrouvent dans presque toutes les régions de l'Anatolie. Mais malheureusement les découvertes in situ, en gisements stratifiés sont exceptionnelles. Quelques rares bifaces ont été découverts par İ.K.Kökten, dans la grotte de Karain. A part Karain, le site de Kaletepe Deresi 3, en Anatolie centrale et ceux de Şehremuz Sırtı en Anatolie du sud-est, sont les gisements qui ont livré des bifaces en position stratigraphique. Le sud-est de l'Anatolie est incontestablement la région la plus fertile en témoin des cultures à bifaces. Dans cette région, et particulièrement dans les bassins de l'Euphrate et du Tigre, les prospections de surface motivée par les projets de construction des barrages, ont mis au jour plusieurs sites à bifaces. La province de Hatay, précisément située au bout du prolongement nord du corridor du Levant, offre aussi plusieurs sites de plein air contenant des bifaces. Ceci et aussi l'abondance des bifaces en Anatolie du sud-est font penser très vraisemblablement que les bifaces y ont été amenés par les Homo erectus en passant par le corridor du Levant via Hatay. Par contre, la distribution des cultures à bifaces réagit complètement différemment en Thrace, la partie européenne du territoire turc, par rapport à l'Anatolie, elle fournit des industries à choppers et à chopping-tools mais sans bifaces. La diffusion générale des bifaces jusqu'à la rive est du Bosphore (même si ce ne sont que des trouvailles isolées) indique que l'Anatolie doit être intégrée totalement à l'ancienne zone de Movius.

TÜRKİYE'DE İKİ YÜZEYLİ ALET İÇEREN KÜLTÜRLERİN DAĞILIMI

Anabtar Kelimeler: Alt Paleolitik • Acheuléen • İki yüzeysel • Movius çizgisi • Homo erectus

Özet: Türkiye'nin Anadolu yarımadasında iki yüzeysel alet kültürlerinin dağılımı yoğun bir şekilde görülür. Bu yarımada Afrika, Asya ve Avrupa arasındaki coğrafik pozisyon nedeniyle özel bir öneme sahiptir. İki yüzeysel aletler Anadolu'nun tüm bölgelerinde bulunmaktadır. Fakat *in situ* buluntular oldukça nadirdir. Kılıç Kökten tarafından Karain Mağarası dolguları içinde birkaç iki yüzeysel alet bulunmuştur. Ayrıca, Orta Anadolu'da Kaletepe Deresi 3 ve Güneydoğu Anadolu'da Şehremuz Tepe, iki yüzeysel aletleri stratigrafik olarak dolguları içinde veren diğer sitelerdir. Şüphesiz Güneydoğu Anadolu, iki yüzeysel aletler açısından en zengin bölgedir. Bu bölgede özellikle Fırat ve Dicle havzalarında yer alan ve iki yüzeysel alet içeren çok sayıda açık hava sitesi, yapılan sistemli yüzey araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Levant koridorunun kuzeyinde yer alan Hatay, iki yüzeysel alet içeren çok sayıda açık hava sitine sahiptir. Gerek bu durum, gerekse Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki iki yüzeysel aletlerin bolluğu, iki yüzeysel alet kültürlerinin, Levant koridorunu takip ederek Hatay'a (Anadolu) ulaşan *Homo erectus*lar tarafından bu bölgeye getirildiğini göstermektedir. Diğer yandan Avrupa kıtasında yer alan Trakya, iki yüzeysel alet kültürleri göz önünde bulundurulduğunda Anadolu'dan tamamen farklıdır. Trakya'da yontuk çakıl endüstrisi bulunmasına rağmen iki yüzeysel yoktur. İstanbul Boğazı'nın doğusuna kadar iki yüzeysel aletlerin dağılımı, Trakya hariç Anadolu yarımadasının tamamının *Movius çizgisi* içinde kalması gerektiğini göstermektedir.

* Prof. Dr. Işın Yalçınkaya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: ykaya@humanity.ankara.edu.tr

Dr. Kadriye Özçelik, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi, e-mail: kozcelik@humanity.ankara.edu.tr

Doç. Dr. Metin Kartal, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: kartal@humanity.ankara.edu.tr

Prof. Dr. Harun Taşkıran, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: taskiran@humanity.ankara.edu.tr

1. Introduction

Durant l'immensité des temps paléolithiques, le territoire où se trouve la Turquie a été traversé par divers courants culturels, assez complexes, et restés peu connus jusqu'à présent par rapport aux époques plus tardives. Pourtant cet immense territoire se situe à l'exact point de rencontre de l'Asie et de l'Europe et à la porte de l'Afrique via le Levant. Sur le plan culturel, les plus anciennes civilisations qui s'y développent permettent donc d'illustrer l'expansion des premiers chasseurs-cueilleurs vers l'Europe et la transition des derniers chasseurs-cueilleurs aux premiers agriculteurs, selon des processus plus ou moins connus.

Quant à la reconstitution des paléoenvironnements du *Pleistocène* de la Turquie, les données dont nous disposons restent malheureusement insuffisantes et les recherches sont toujours à leur début. Pourtant les considérations écologiques sont d'un intérêt primordial à la compréhension de l'évolution culturelle.

Dans ce cadre, pour mieux comprendre la diffusion des industries à bifaces il faut, tout d'abord considérer la position territoriale de la Turquie : comme on le sait, le territoire turc se compose de deux parties, la Thrace et l'Anatolie, l'une est la partie européenne et l'autre se situe à l'extrémité occidentale de l'Asie. Le territoire turc est subdivisée en sept régions géographiques selon la différenciation climatique : L'Anatolie centrale, l'Anatolie est, l'Anatolie sud-ouest et les régions de la Mer Noire (Anatolie du Nord), de la Mer Egée (Anatolie Ouest), de la Mer Méditerranée (Anatolie Sud) et de la Mer Marmara

(dont une petite partie se situe en Europe et l'autre en Asie) (Carte 1).

Du point de vue de la diffusion des cultures du Paléolithique inférieur, la partie européenne, la Thrace, réagit complètement différemment par rapport à l'Anatolie. Elle fournit des industries à choppers et à chopping-tools mais sans bifaces comme dans les autres pays balkaniques. Par contre, bien que les recherches sur le Paléolithique soient restreintes et éparses, toutes les régions de l'Anatolie fournissent, plus ou moins des industries à bifaces. Pour mieux comprendre, donc, le déplacement des premiers hommes, la partie anatolienne de la Turquie se présente comme une terre privilégiée. Si certaines provinces présentent, aujourd'hui des lacunes, c'est parce que elles ne sont pas encore explorées.

Il nous paraît donc possible de présenter un bilan de nos connaissances pour les industries à bifaces, en nous appuyant sur des données disponibles, grâce aux recherches anciennes, récentes ou encore en cours. Ce court bilan ne reflétera probablement pas la réelle richesse de ce vaste territoire.

2. Diffusion des bifaces découverts en position stratifiés

Jusqu'à nos jours, les bifaces découverts en position stratifiée n'ont été mis au jour que dans quatre sites : la grotte de Karain (l'Anatolie sud), les gisements A5 et A10 de Şehremuz Sirtı (l'Anatolie sud-ouest) et Kaletepe Deresi 3 (l'Anatolie centrale).

2.1. Les bifaces provenant de la grotte de Karain

Karain se composant d'un complexe de grottes, se situe à 31 km au nord-ouest d'Antalya à proximité du village de Yağca dans la région méditerranéenne. Elle s'ouvre sur le flanc des chaînes de l'Anti-Taurus, dans le massif de Katran composé de calcaire d'âge crétacé, qui fut soulevé durant l'orogénèse alpine (Carte 1)

Elle donne sur une vaste plaine formée de travertin, vestige des surrections marines, et a une altitude de 150 m au-dessus de cette plaine et de 430 à 450 m par rapport au niveau de la mer.

Le complexe de Karain a été découvert en 1946 par İ.Kılıç Kökten¹. Il fut fouillé par lui-même, jusqu'en 1973, de manière discontinue. Les fouilles qui sont toujours en cours ont été reprises en 1985 par I. Yalçınkaya².

Les cavités qui forment le complexe de Karain sont généralement spacieuses. Elles sont séparées par des voiles calcitiques. Pour la facilité, des dénominations particulières furent données à chaque cavité sous la forme des lettres : A, B, C, D, E, F, G.

En effet, les remplissages du complexe ne sont pas partout contemporains. C'est la cavité E qui présente le remplissage le plus épais. Kökten a réalisé des sondages profonds dans cette cavité, derrière la paroi d'entrée et autour d'un bloc central conservé par lui comme témoin et que nous avons appelé « Ana Dolgu » (Berme Centrale). Le dépôt de ce bloc intact sur une douzaine de mètres d'épaisseur, contient les vestiges d'occupations *achen-*

léenne, tayacienne, proto-charentienne, charentienne et moustérienne de type Karain. Tout au sommet de cette séquence, l'unité géologique I comprenant les trois premiers niveaux archéologiques a fourni les éléments épipaléolithiques. Il n'y s'agit pas d'une occupation sur place, mais plutôt du matériel remanié à partir de la cavité B et mélangé avec quelques objets provenant des niveaux du Paléolithique moyen.

Au cours des fouilles de Karain, d'abord en 1947, puis en 1949 et 1953, Kökten avait mis au jour quelques bifaces attribués à l'*abbeyllien*, à l'*achenléen* et au *micoquien*³. Depuis, les fouilles récentes n'avaient pas livré de bifaces comparables. Mais pendant la dernière campagne de fouille, en 2007 dans la cavité E, nous avons trouvé un nouveau biface sur éclat, cassé sur place en deux morceaux, dans les sédiments de l'unité géologique V.2, au-dessous des niveaux *tayaciens* (unité géologique V.1) datées environs de 400 ka. (fig.4). Ce dernier biface devrait avoir donc un âge plus ancien que 400 ka. et devrait permettre de préciser la position stratigraphique des autres bifaces découverts par Kökten. Au fur et à mesure que les fouilles avanceront on comprendra mieux le contexte stratigraphique des industries à bifaces de Karain.

2.2. Les bifaces provenant de Şehremuz Sırtı

Şehremuz Sırtı se localise au nord de Samsat qui est une des communes d'Adıyaman au sud-est de l'Anatolie. Les sites paléolithiques se rencontrent sur les deux escarpements de la vallée de part et

¹ Kökten 1947, 232.

² Yalçınkaya 1987.

³ Kökten, 1949, 822 Fig. 15. 4-5; Kökten 1955, 272, 278, Pl. VIII, XI; Yalçınkaya 1981, Fig.8; Yalçınkaya 1989, Pl. XV-XVII

d'autre du ruisseau Keluşk qui se jette dans le ruisseau Hamışkan.

En 1982, dans le cadre du « Projet de l'Euphrate inférieur », au cours de deux campagnes de fouilles (de 2 mois chacune) dirigées par Hansjürgen Müller-Beck, les gisements A5 et A10 de Şehremuz Sirtı ont livré des industries à bifaces en position stratifiée. Ces industries furent découvertes au-dessus des graviers formés par le ruisseau Keluşk⁴.

Le gisement A5 a fourni des bifaces de différentes formes : subcordiforme, triangulaire, ovulaire, lancéolé et le gisement A10 : limande, discoïde, amygdaloïde, cordiforme, cordiforme allongée, lancéolée, ficron et encore des bifaces *micoquiens*⁵. D'après leur morphologie, ces bifaces semblent appartenir donc à un *acheuléen* supérieur et tardif.

2.3. Les bifaces provenant de Kaletepe Deresi 3

Le Kaletepe Deresi 3 (Le ruisseau 3 de Kaletepe) est un autre gisement fournissant des bifaces stratifiés. Ce site paléolithique fut découvert en 2000 par une équipe dirigée par Ludovic Slimak, dans le cadre d'une mission envisageant de préciser le potentiel des occupations paléolithiques entourant les ateliers néolithiques de Kaletepe/Kömürcü⁶.

Le site de Kaletepe Deresi 3 se situe en contre-haut du village Kömürcü en Cappadoce (Anatolie centrale), sur les pentes orientales de Göllü Dağ et dans un thalweg. Göllü Dağ (La Montagne au Lac) est un volcan de type calco-alcalin dont les

éruptions ont généré de nombreuses extrusions d'obsidienne utilisées comme matière première par des hommes paléolithiques et néolithiques (Carte 1).

Les niveaux paléolithiques de Kaletepe Deresi 3 sont mis au jour par l'activité érosive de ruisseau qui traverse cette zone. Les fouilles débutant en 2001 et continuant pendant les années suivantes sont focalisées sur la réalisation de deux tranchées dénommées locus Aval et locus Amont qui sont à une distance d'une quinzaine de mètres l'une de l'autre. D'après les auteurs, les différents niveaux archéologiques de ces deux locus sont directement corrélables entre eux autorisant une présentation globale des occupations paléolithiques⁷.

La séquence du locus Aval contient, en final, 16 niveaux archéologiques rattachés au Paléolithique inférieur et moyen sur une épaisseur plus de 5 m. Les différents niveaux sont attribués à l'*acheuléen*, à l'*acheuléen* supérieur, au *clactonien* et à un *moustérien* qui est ancien, antérieur à 160 ka, d'après la datation des tephres qui le couvrent. Le niveau IV du locus Aval est rattaché à l'*acheuléen* supérieur par la typologie des bifaces. Dans ce niveau les choppers, les pièces polyédriques et le débitage *levallois* coexistent⁸. Tous les huit niveaux sous-jacents au niveau IV (niveaux V à XII) ont livré aussi des bifaces en obsidiennes, et sont attribués par les fouilleurs à l'*acheuléen*⁹.

En 2005, la fouille de la séquence du locus Amont a permis de révéler l'existence d'un 17e niveau paléolithique

⁴ Albrecht et al. 1984, Fig. 6-8.

⁵ Albrecht et al. 1984, Fig. 2-5.

⁶ Slimak et al. 2005, 206; Balkan-Atlı et al. 2006.

⁷ Slimak et al. 2006 : 175, Pl. 1.

⁸ Slimak et al. 2005, 291.

⁹ Balkan-Atlı et al. 2006, 387.

dénommée V Amont. Ce niveau comprenant un *acheuléen* riche semble se distinguer des installations *acheuléennes* du locus Aval¹⁰.

Les bifaces de Kaletepe Deresi 3, ainsi que un biface lancéolé en obsidienne découvert à l'est du village Kömürçü indiquent l'existence d'un *hominidé* ancien, probablement *Homo erectus* en Cappadoce¹¹.

3. Diffusion des bifaces non stratifiés

Outre les bifaces provenant de quatre gisements stratifiés dont nous venons de parler plus haut, si on considère les autres découvertes de surface réalisées, on voit que toutes les régions de l'Anatolie livrent des bifaces appartenant aux différentes phases du Paléolithique inférieur (Cartes 1-7).

Presque tous les industries à bifaces et/ou les bifaces isolés de l'Anatolie ont été récoltés en surface, à travers les graviers, sur des terrasses fluviales, sur les flancs des vallées ou sur des plateaux mais toujours auprès des gîtes de matière première et des sources d'eau, soit en état remaniés, soit *in situ*. Nous nous contentons de présenter dans cet article un tableau qui recense la diffusion et la richesse des bifaces en Anatolie et de nous focaliser sur certaines zones qui nous paraissent importantes pour la compréhension de la diffusion des industries à bifaces et du déplacement des *Homo erectus* (Tableau 1a-e).

3.1. La région de la Mer Noire qui promet un potentiel important pour la compréhension du déplacement des premiers peuplements en Anatolie et pour éclaircir les relations culturelles avec la

Russie méridionale et la Crimée surtout avec le Caucase, est l'une des régions qui n'est pas explorée autant qu'elle le mériterait. Quelques bifaces isolés, de type *abbevillien*, *acheuléen* et *micoquien* découverts dans la partie littorale aux environs d'Ordu et de Samsun, ou au sud des Montagnes de l'Anatolie nord aux alentours de Kastamonu, et Bayburt sur les terrasses fluviales indiquent, néanmoins, l'arrivée des premiers hommes jusqu'au nord de l'Anatolie¹² (Tableau 1a).

3.2. Bien que la partie anatolienne de la région Marmara ne soit pas un territoire suffisamment explorée du point de vue paléolithique, un biface en calcaire fut découvert en 1940 par M. Atasayan à Pendik aux environs d'Istanbul et attribué par elle-même au type *abbevillien*¹³. Ce territoire a fourni également quelques bifaces dans des graviers de Göksu qui coule à l'est du Bosphore. On y a découvert 13 localités dont trois contenaient, chacune, un biface. Les localités 10 et 11 ont fourni des bifaces de type *acheuléen* final et la localité 2 de type *abbevillien*¹⁴.

Les découvertes de cette région démontrent donc, d'après nos connaissances actuelles, la limite d'expansion de premiers hommes au nord-ouest de l'Anatolie (Tableau 1a, Carte 1).

3.3. La région de la Mer d'Égée, étant aussi dépourvue de prospections systématiques, a fourni, malgré cela, deux bifaces découverts fortuitement en 1963 et 1964 par Y. Emekli, sur la côte est de la baie de Çarpanak près d'İzmir. L'une de ces deux pièces étudiées par Kansu a été attribuée

¹⁰ Slimak et al. 2006, 181, 187.

¹¹ Cauvin – Balkan-Atlh 1996, 257, Fig. 1, 6.

¹² Kökten 1951, 202; Kökten 1963, 275- 276 Pl. I; Bostancı 1952, 139, Pl. I-II; Gündüzalp 1986, 50.

¹³ Atasayan 1941, 523, Pl. 2, 3.

¹⁴ Jelinek 1980, 312, Pl. 49. A, B, 2. A.

au *chelléo-acheuléen* et l'autre au *micoquien*¹⁵. D'autres bifaces, associés aux éclats et aux hachereaux, ont été récoltés entre Kütahya et Domaniç à l'ouest de Kocahöyük¹⁶. Bien que toutes ces traces soient restreintes, elles témoignent, au moins, de l'existence du Paléolithique inférieur dans cette région et donc de l'expansion des premiers hommes jusqu'à l'ouest de l'Anatolie (Tableau 1a, Carte 1).

3.4. Bien qu'elles manquent également de recherches systématiques, les régions de l'Anatolie est et de l'Anatolie centrale ont fourni, aussi, de nombreux bifaces souvent isolés¹⁷ (Tableau 1a, Carte 1, Fig.5-6).

3.5. La région méditerranéenne dont les zones aux extrémités ouest et est ont été mieux prospectées, surtout au cours des dernières années, offre plusieurs sites paléolithiques soit en grotte soit en plein air (Tableau 1a, Cartes 1 et 4). Par contre, le territoire médian étant dépourvu de recherches, présente une lacune du point de vue de la dispersion des bifaces. A l'est de cette région, la province de Hatay situé juste au bout du prolongement du corridor du Levant, offre plusieurs sites en plein air contenant des industries à éclats et à bifaces. Aux environs de Şenköy, d'Altındere, d'Altınözü et de Kışlak, on a découvert des sites contenant des bifaces de type *acheuléen* et *micoquien*¹⁸ (Carte 4).

Altındere ou Avratlar Deresi est un ruisseau qui traverse les quartiers ouest d'Antakya et se jette dans la rivière Asi. Les premiers bifaces furent découverts en 1943, au sein des couches sableuses, à une profondeur de 1m 30. Ces bifaces étudiés par Ş.A.Kansu, ont été attribués au *micoquien*¹⁹. Plus tard, entre 1957 et 1960 d'autres chercheurs tels que Şenyürek et Bostancı ont recueilli dans des graviers de la terrasse ouest d'Altındere des bifaces lancéolés et cordiformes attribués à l'*acheuléen* supérieur²⁰.

Dans le site de Kışlak les pics triédriques accompagnent les bifaces²¹.

Plus au nord, le site KM43 situé dans la vallée de Kahraman Maraş a fourni aussi des bifaces²². Ce site, sur la route s'ouvrant vers le plateau anatolien, est d'un intérêt primordial pour suivre l'itinéraire des *Homo erectus*.

Les bifaces de Hatay et de Kahraman Maraş et ceux du sud-est de l'Anatolie qui se trouve juste au prolongement nord-est de la province de Hatay, dont nous parlerons plus bas, pourraient être une preuve archéologique du déplacement des *Homo erectus* vers le nord et puis vers l'est et l'ouest de l'Anatolie à partir du corridor du Levant via Hatay.

3.6. Le sud-est de l'Anatolie est incontestablement la région la plus prospectée et donc la plus riche en témoins des cultures à bifaces (Tableau 1b-e, Cartes 1-7). Le premier biface a été trouvé en 1984 par J.E.Gautier à Birecik, près de Şanlıurfa, dans les anciennes alluvions de l'Euphrate.

¹⁵ Kansu 1963, 486, Fig. 2-5; Kansu 1969, 79, Fig. 1-3.

¹⁶ Efe 1990, 406, Fig.4.

¹⁷ Pour l'Anatolie centrale voir: Kansu – Ozansoy 1952, 386; Yalçinkaya 1981, 213; Yalçinkaya 1985, 427; Kartal 2005, 60 Fig.1, 2; pour l'Anatolie est voir: Kökten 1942, 119; Kökten 1948, 197-198; Kökten 1953, 186; Kökten 1971, 15; Kökten 1971a, 131, Fig.14; Kökten 1974, 1, Lev. 12; Kökten 1976, 2, Pl. 10.2; Yalçinkaya 1981, 214; Yalçinkaya 1985, 428-429.

¹⁸ Şenyürek 1961; Şenyürek – Bostancı 1958a; Şenyürek – Bostancı 1958b.

¹⁹ Kansu 1945, 293-294, Fig. 1.

²⁰ Şenyürek 1961.

²¹ Minzoni-Déroche 1992, 79-80.

²² Carter 1995, 333.

Ce biface attribué alors par E.Chantre à l'*Acheuléen* était, également le premier témoignage de l'existence des hommes paléolithiques en Turquie²³ (Cartes 2 et 3).

Depuis, les prospections suivantes, surtout celles réalisées ces dernières années dans le cadre la construction des barrages, ont mis au jour plusieurs sites à bifaces en Anatolie du sud-est, surtout dans les bassins de l'Euphrate et du Tigre²⁴ (Tableau 1b-d).

C'est le territoire de Gaziantep qui est l'une des plus riches provinces de l'Anatolie du sud-est, du point de vue de la fréquence des bifaces. On y a effectué plusieurs prospections de surface fournissant de nombreux sites à bifaces (Tableau 1c-d, Cartes 2 et 4, Fig.7). Les premiers bifaces de ce territoire furent découverts, en 1907, par F.G.Arne à Barak, entre Nizip et Cera-blus²⁵. A partir des années suivantes jusqu'à nos jours, de nombreux sites à bifaces sont mis au jour par divers chercheurs²⁶. Aux environs de Gaziantep à Sakçagözü dans la localité Sak14, les bifaces s'associent aux pics triédriques et aux hachereaux sur éclats²⁷. En 1986 et 1987, dans le but d'établir le cadre chronologique des industries paléolithiques de Gaziantep, dans leur contexte géologique, une recherche sur les formations fluviales fut réalisée par A. Minzoni-Déroche. A la fin de cette exploration, 215 bifaces de différents types sont découverts : amygdaloïde, ovulaire, ovulaire allongé, cordiforme, lagéni-

forme, lancéolé et sub-triangulaire²⁸. La plupart des bifaces se trouvaient dans des terrasses fluviales (QF) à l'intérieur des graviers. Les bifaces provenant de QFII ont été attribués à l'*acheuléen* tardif (± 300.000 BP). Et ceux provenant de QFIII à l'*acheuléen* moyen (± 700.000 BP)²⁹.

Adıyaman est une autre province importante de la région de l'Anatolie sud-est, où plusieurs recherches ont été faites surtout dans le cadre de la construction du barrage d'Atatürk (Cartes 2 et 3). Dans ce domaine, outre quelques bifaces isolés découverts par divers chercheurs, une équipe, dirigée par M.Özdoğan, a mis au jour, en 1977, dans le cadre du « Projet de l'Euphrate inférieur » quatre localités à bifaces dont trois se situant auprès de Samsat³⁰ (Tableau 1d). Plus tard, en 1979, dans le cadre du même projet, une équipe turquo-allemande a réalisé les prospections aux environs de Samsat, commune d'Adıyaman, dans le but de découvrir de nouveaux sites et pour cartographier les formations géologiques, surtout celles des graviers. Au cours de ces excursions certaines localités à bifaces furent découvertes sur les pentes de la vallée de Keluşk: A4, A5, A6, A9 et A10³¹ (Carte 6). En 1982, parallèlement aux fouilles que nous avons évoquées plus haut, une prospection de surface a été réalisée par I. Yalçinkaya et H. Taşkıran au nord de Şehremuz Sırtı sur un terrain limité. Au cours d'une semaine d'excursion, 26 localités paléolithiques ont été découvertes dont 13 ont fourni des bi-

²³ Chantre 1898, 132.

²⁴ Yalçinkaya 1981, 208-218, Fig. 4, 5a-b ; Yalçinkaya 1985, Fig. 12a-b, 13a-b.

²⁵ Çiner 1958, 125.

²⁶ Yalçinkaya 1981, 208-211, Fig.1; Yalçinkaya 1985, Fig.7a -b ; Yalçinkaya 1990 Fig.1.

²⁷ Garrard 1977, 316.

²⁸ Minzoni-Déroche 1988, Tab.I-III, Fig.1-3, Minzoni-Déroche 1987, VI.

²⁹ Minzoni-Déroche 1987, 83; Minzoni-Déroche 1988, 284 ; Minzoni-Déroche 1989, 591.

³⁰ Özdoğan 1977, 115, 125, 128, 144, Fig.103.1, 3, 4.

³¹ Yalçinkaya et al. 1979, Fig. 3-4.

faces: 4, 4a, 5, 6, 6a, 6b, 8a, 9, 11, 12, 19, 19a, 20³² (Carte 7, Fig. 8 et 9).

Ces dernières années, les prospections de surfaces motivées par les projets de construction de nouveaux barrages ont mis au jour d'innombrables sites à bifaces et à éclats dans les bassins de l'Euphrate et du Tigre, surtout dans ceux de l'Euphrate.

Taşkıran et Kartal, à la suite de deux campagnes de prospection, ont découvert 70 sites paléolithiques dont 57 contenaient des industries à bifaces, le long de l'Euphrate, dans le bassin de Kargamış, aux environs d'Urfa et de Gaziantep³³ (Tableau 1b-d, Fig. 10 -12).

Un des sites importants de ce bassin est la localité de Dızdırtası, qui livre plusieurs bifaces *in situ* de type *acheuléen* supérieur et *moyen* (Fig.13 et 14). Les bifaces y sont souvent associés aux pics triédriques et aux produits *levallois*³⁴ (Fig.15). La combinaison de ces industries rappelle celle de Kışlak (Hatay) et de Sak.14 (Gaziantep).

Des recherches récentes permettent, d'ores et déjà, de combler une partie des lacunes des connaissances sur le bassin du Tigre grâce aux recherches de H. Taşkıran et M. Kartal³⁵. Pendant cinq campagnes de prospection de courtes durées, ces chercheurs ont découvert 53 sites à bifaces sur 91 sites paléolithiques dans le bassin du barrage d'Ilısu sur le Tigre, aux environs de Diyarbakır et de Batman (Tableau 1d-e, Cartes 2 et 5, Fig.16 ,17 et 18). Dans ce bassin les bifaces sont souvent associés aux

pics triédriques, aux hachereaux sur éclats et aux produits *proto-levallois*.

Les sites localisés le long du Tigre paraissent contenir des industries contemporaines à celles de l'Euphrate mais aussi plus anciennes. Les sites qui ont l'air d'être plus anciens contiennent des bifaces massifs et lourds pesant parfois plus d'un kg. Les traits plus archaïques de certains bifaces du bassin du Tigre, par rapport à ceux de l'Euphrate, font penser à l'existence d'un autre passage utilisé par les hommes pré-historiques, en dehors de corridor du Levant, pour pénétrer dans l'Anatolie.

Par conséquent, tout ceci témoigne des influences africaines axées sur les bassins du Tigre et de l'Euphrate. L'Anatolie du sud-est appartient donc au courant africain et aux traditions *acheuléennes* qui s'étendent sur toute la façade syro-palestinienne jusqu'au Caucase

Conclusion

La diffusion générale des bifaces à l'est, au nord, au centre, à l'ouest et au sud de l'Anatolie indique que ce territoire doit être intégré totalement à l'ancienne zone de *Movius*, et contrairement à la Thrace où les industries à bifaces n'existent pas³⁶.

L'*Acheuléen* qui parvient en Europe, ne semble pas, dans l'état actuel des connaissances, avoir emprunté la voie anatolienne³⁷, car les bifaces se limitent à l'est du Bosphore, ils sont absents en Thrace et dans l'ensemble des Balkans qui la prolonge.

Pourtant, le plus ancien site de la Turquie livrant une industrie à éclats, sous-jacent à une immense mine de lignite, se si-

³² Yalçınkaya 1985, Fig. II/2-4; III/1,2; V/1,3; VI; VII/1,2; VIII/3; X/2; XI/1; XIV/6.

³³ Taşkıran 2002a; Taşkıran 2002b; Taşkıran – Kartal 1999; Taşkıran – Kartal 2001.

³⁴ Taşkıran 2002b, 393-394.

³⁵ Taşkıran – Kartal 2004a, Taşkıran – Kartal 2004b.

³⁶ Taşkıran 2006; Taşkıran 2008.

³⁷ Taşkıran 2006; Taşkıran 2008.

tue au bord du lac d'Ilgın, près de Konya au centre de l'Anatolie³⁸. La faune indique un âge d'environ 1 million d'année et l'industrie se réduit à une série d'éclats frustrés. D'autre part, une industrie à galet aménagé (environs 400 ka.) fut découverte dans les couches inférieures de la grotte de Yarımburgaz qui se situe en Thrace³⁹. Non loin de ce site, à Eskice Sırtı une autre industrie à galet aménagé comprenant aussi des éclats grossiers fut également découverte⁴⁰. Cette industrie semble être contemporaine à celle de Yarımburgaz. Ces deux gisements représentent l'un des plus anciens ensembles de l'Europe du sud-est.

Au Paléolithique inférieur, le territoire de la Turquie semble, donc, offrir trois traditions fondamentales : à éclats, à galets aménagés et à bifaces.

Dans ce tableau, il nous paraît possible de dire que les premières populations qui n'étaient pas fabricantes de bifaces se sont déplacées vers l'Europe occidentale via l'Anatolie, contrairement à celles qui fabriquaient des bifaces.

Quoi qu'il en soit, la richesse des industries à bifaces en Anatolie et la forte diffusion des industries à éclats et partiellement celle de galets aménagés que se soit en Anatolie et en Thrace, les découvertes isolée d'empreintes de pieds à Salihli et encore des fragments d'un crâne d' *Homo erectus* mis au jour dans les travertins de Denizli, (la région égéenne), confirment l'importance du territoire de la Turquie à la compréhension de l'histoire de nos ancêtres lointains et surtout à la connaissance

de leurs expansions vers l'Europe et vers l'Asie. Ce territoire mérite, donc, d'être étudié davantage pour mieux comprendre les premières relations culturelles entre les continents.

³⁸ Güleç et al.1999.

³⁹ Arsebük 1996; Arsebük 1998.

⁴⁰ Özdoğan 1985, 223, Fig.1.1.

Diffusion des Cultures à Bifaces en Turquie

Tableau – 1a (Localités des bifaces non stratifiés)			
Région	Ville	Localité	Attribution culturelle
Marmara (Carte 1)	İstanbul	Pendik (carte 1:1)	Abbevillien
		Cebeci / Kefken (carte 1:2)	Acheuléen
	Kocaeli	Dans des gravies de Göksu (carte 1:2)	Abbevillien / Acheuléen final
Egée (Carte 1)	İzmir	Aux environs de la baie de Çarpanak (carte 1:3)	Acheuléen et Micoquien
	Kütahya	Entre Kütahya et Domaniç / Kocahöyük (carte 1:4)	Abbevillien / Acheuléen
Mer Noire (Anatolie Nord) (Carte 1)	Ordu	Ünye / Yüceler (carte 1:5)	Abbevillien
	Samsun	Tekeköy (carte 1:6)	Acheuléen
	Kastamonu	Gökırmak / Kızılöhren (carte 1:7)	Abbevil. / Micoq.
	Çorum	Çorum ? (carte 1:8)	Acheuléen
	Bayburt	Gez Deresi (carte 1:9)	Acheuléen
Méditerranée (Anatolie Sud) (Cartes 1 et 4)	Hatay (Carte 4)	Altındere (Avratlar Deresi) (carte 4:1)	Acheul. / Micoq.
		Altınözü (carte 4:2)	Acheul. / Micoq.
		Şenköy / Pınarbaşı (carte 4:3)	Acheuléen
		Kışlak (carte 4:4)	Non attribué
	Kahramanmaraş (Carte 1)	KM 43 (carte 1:10)	Non attribué
Anatolie Est (Carte 1)	Kars	Ani (carte 1:11)	Abbevillien
		Susuz / Cilavuz Deresi (carte 1:11)	Acheuléen
		Ağzıaçık (carte 1:11)	Acheuléen
	Elazığ	Acuzlu / Karapınar (carte 1:12)	Acheuléen
		Yeniyapanlar (Hastek) (carte 1:12)	Acheuléen
		Ağın / Kaşpınar / Pağnik (carte 1:12)	Abbevillien
	Tunceli	Yeniköy (Pertek) (carte 1:13)	Abbevillien
Anatolie Centrale (Carte 1)	Ankara	Uzağıl (carte 1:14)	Abbevillien
		Ludumlu (carte 1:14)	Abbevillien
		Macun Çayı (carte 1:14)	Abbevillien
		Orman Çiftliği / Sincan (carte 1:14)	Micoquien
		Akkaş / Gödekırı (carte 1:14)	Acheuléen
		Keçiören (carte 1:14)	Acheul. Sup./ Micoq.
		Çayyolu (carte 1:14)	Abbevillien
		Eryaman (carte 1:14)	Abbevillien
		Beypazarı (carte 1:15)	Non attribué
		Çeçtepe / Kızılcahamam (carte 1:16)	Non attribué
	Nevşehir	Ürgüp (carte 1:17)	Non attribué
	Niğde	Kömürcüler (carte 1:18)	Acheuléen Sup.

Tableau – 1 b				
Région	Ville	Localité	Attribution culturelle	
Anatolie Sud-Est (Cartes 2 et 3)	Şanlıurfa	Birecik (carte 3:1)	Acheuléen	
		Birecik / Nizip (carte 3:1)	Acheuléen	
		Bozova (carte 3:2)	Acheuléen	
		Bozova / Gölbaşı (carte 3:2)	Micoquien	
		Bozova / Çatak / Hasimerti Sırtı (carte 3:2)	Non attribué	
		Bozova / Tartarhöyük / Kirlı (carte 3:2)	Non attribué	
		Siverek (carte 3:3)	Acheuléen	
		Hilvan / Çekiş Sırtı (carte 3:4)	Non attribué	
	Şanlıurfa (Carte 3:5)	Le bassin de l'Euphrates		
		1. Tiladil Gölü Tarlaları	Acheuléen	
		2. Kısık Tepe	Acheuléen	
		3. Bağtepe Mevkii	Acheuléen	
		4. Kulabtar Mevkii	Acheuléen	
		5. Şih Kesar Mevkii	Acheuléen	
		6. Kulabtar Deresi Mağaraları	Acheuléen	
		7. Büyük Dağ Eteği	Acheuléen	
		8. Süleyman Çelik Tarlası	Acheuléen	
		9. Belo Dağı Taş Ocağı	Acheuléen	
		10. Gilkan Deresi Güneyi	Acheuléen	
		11. Kara Tepe Etekleri	Acheuléen	
		12. Kara Tepe	Acheuléen	
		13. Aligaso Tepesi Mevkii	Acheuléen	
		14. Kırmızı Dere Mevkii-I	Acheuléen	
		15. Kırmızı Dere Mevkii-II	Acheuléen	
		16. Çakmak Tepe	Acheuléen	
		17. Kızkapan Üstü Mevkii	Acheuléen	
	18. Tümen Deresi Kuzeyi	Acheuléen		
	19. Kızkapan Mevkii	Acheuléen		
	20. Şavi Deresi Kenarı-I	Acheuléen		
	21. Şavi Deresi Kenarı-II	Acheuléen		
22. Adacık Köyü	Acheuléen			
23. Hello Tepe Mevkii	Acheuléen			
24. Müderreç Mevkii	Acheuléen			
25. Müderreç Sırtı	Acheuléen			
26. Cennet Bahçeleri	Acheuléen			

Diffusion des Cultures à Bifaces en Turquie

Tableau – 1 c				
Région	Ville	Localité	Attribution culturelle	
Anatolie Sud-Est (Cartes 2 et 4)	Gaziantep	Barak (carte 4:1)	Acheuléen	
		Nizip / Birecik (carte 4:1)	Abbevillien	
		Oğuzeli (carte 4:2)	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Vallée d'Emirler / Sakçagözü 14 (carte 4:3)	Non attribué	
	Gaziantep (carte 4:4)	Dülük	Abbevillien / Acheuléen Inf., Moyen, Sup. / Micoquien	
		Dülük / Beylerbeyi	Abbevillien / Acheuléen	
		Metmenge	Abbevillien / Acheuléen	
		İncesu / Çakmaksulu	Acheuléen	
		Kartal	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Kayaönü	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Değirmişem	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Zıramba	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Topraklık	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		QF II	Acheuléen tardif	
	QF III	Acheuléen moyen		
	Gaziantep (carte 4:5)	Le bassin de l' Euphrates		
		27. Mercihamış Tepe	Acheuléen	
		28. Ziyarettepe Mevkii	Acheuléen	
		29. Örendere Mevkii	Acheuléen	
		30. Takım Deresi	Acheuléen	
		31. Çakmak Mevkii	Acheuléen	
		32. İbiş Ahmet Alkan Tarlası	Acheuléen	
		33. Mehmet Çekirge Tarlası	Acheuléen	
		34. Kömeçli Mevkii-I	Acheuléen	
		35. Kömeçli Mevkii-II	Acheuléen	
		36. Hacı Karaçalı Tarlası	Acheuléen	
		37. Ahmet Kelek Tarlası	Acheuléen	
		38. Karadere-I	Acheuléen	
	39. Karadere-II	Acheuléen		

Tableau – 1 d				
Région	Ville	Localité	Attribution culturelle	
Anatolie Sud-Est (Cartes 2, 3, 4, 5, 6 et 7)	Gaziantep (Carte 4:5)	40. Büyükyer Mevkii	Acheuléen	
		41. Tavşandeligi Tepe	Acheuléen	
		42. Şemik Dere	Acheuléen	
		43. Kepirler Sırtı	Acheuléen	
		44. Kerzin Çayı Güneyi	Acheuléen	
		45. Bozyer Mevkii	Acheuléen	
		46. Hameyli Tepe	Acheuléen	
		47. Göçem Mevkii	Acheuléen	
		48. Arslanyatağı Sırtı	Acheuléen	
		49. Kırac Dere Üstü	Acheuléen	
		50. Haradan Dere	Acheuléen	
		51. Eşmeli Dere	Acheuléen	
		52. Dızmırtaş Mevkii	Acheuléen	
		53. Kel Hasan Mevkii	Acheuléen	
		54. Kındırgalık Sırtı	Acheuléen	
		55. Debdebe Tepe	Acheuléen	
		56. Kefri Tren İstasyonu	Acheuléen	
	57. Kubuşoğlu Mevkii	Acheuléen		
	Adiyaman (Carte 3, 6 et 7)	Pirun / Çakalsuyu (carte 3:1)	Acheuléen	
		Keysun / Hızlık – Fal (carte 3:1)	Acheuléen	
		Akpınar / Yeniköy (carte 3:1)	Non attribué	
		Samsat / Kırmızı Acidere (carte 3:2)	Acheuléen	
		Samsat / Grimemo (carte 3:2)	Acheuléen	
		Samsat / Şehremuz Sırtı (carte 3:2)	Acheuléen moyen	
		La Vallé de Keluşk Localités: A4, A5, A6, A9 et A10 (carte 6)	Acheuléen moy. et Sup.	
		Au nord de Şehremuz Sırtı Localités: 4, 4a, 5, 6, 6a, 6b, 8a, 9, 11, 12, 19, 19a et 20 (carte 7)	Acheuléen moy. et Sup.	
	Le bassin de Tigre			
	Diyarbakır (Carte 5)	1. Akçagöl-I	Acheuléen	
		2. Akçagöl-II	Acheuléen	
		3. Zirkigüher Mevkii	Acheuléen	
		4. Abir Tepe	Acheuléen	
		5. Beyaztoprak Tepe Çevresi	Acheuléen	
		6. Yukarı Zirk	Acheuléen	
		7. Gredimse Çevresi	Acheuléen	
		8. Grituj Tepe Çevresi	Acheuléen	
		9. Grinokat-I	Acheuléen	
		10. Ovi Tepe	Acheuléen	
11. Haramimihi Mevkii		Acheuléen		
12. Rızvan Tepe		Acheuléen		
13. Harman Tepe		Acheuléen		

Tableau – 1 e				
Région	Ville	Localité	Attribution culturelle	
Anatolie Sud-Est (Cartes 2 et 5)	Diyarbakır (Carte 5)	14. Yukarıköy Mevkii	Acheuléen	
		15. Sait Tarlası	Acheuléen	
		16. Uzun Sırt	Acheuléen	
		17. Cahteri Mevkii	Acheuléen	
		18. Kanik Mevkii	Acheuléen	
		19. Bağyeri Mevkii	Acheuléen	
		20. Köyaltı Mevkii	Acheuléen	
		21. Şeyhhan Deresi Batı Yamaçları	Acheuléen	
	Batman (Carte 5)	Le bassin de Tigre		
		22. Beşiryolu Sırtı	Acheuléen	
		23. Kuyubaşı-I	Acheuléen	
		24. Kuyubaşı-II	Acheuléen	
		25. Kuyubaşı-III	Acheuléen	
		26. Süleyman Çiftliği-I	Acheuléen	
		27. Süleyman Çiftliği-II	Acheuléen	
		28. Maharasahrin Dere-I	Acheuléen	
		29. Maharasahrin Dere-II	Acheuléen	
		30. Alibey Mevkii	Acheuléen	
		31. Baran Tepe	Acheuléen	
		32. 228 nolu kuyu GB Yamaçları	Acheuléen	
		33. 173 nolu kuyu çevresi	Acheuléen	
		34. Kuşkatın Sırtı	Acheuléen	
		35. Paşamağara Sırtı	Acheuléen	
		36. Mehmedincir Tepe	Acheuléen	
		37. Künakunt Tepe	Acheuléen	
		38. Hapraderviş Tepe	Acheuléen	
		39. 161 nolu kuyu çevresi	Acheuléen	
		40. Mahara Sırtı	Acheuléen	
		41. Nukultalıp Tepe Güney Etekleri	Acheuléen	
		42. Çemiabbasa Düzü	Acheuléen	
		43. Deringatga Mağaraları Üstü	Acheuléen	
		44. Nemik Düzü	Acheuléen	
		45. Dirrejan Sırtı	Acheuléen	
		46. Şikeftanyusuf Sırtı	Acheuléen	
		47. Asintepe Sırtı Çevresi	Acheuléen	
		48. Hamduni Dere Doğusu	Acheuléen	
		49. Mahara Sırtı-I	Acheuléen	
		50. Mahara Sırtı-II	Acheuléen	
		51. Mahara Sırtı-III	Acheuléen	
		52. Gelepür Sırtı	Acheuléen	
		53. Girmav Tepe	Acheuléen	

TÜRKİYE'DE İKİ YÜZEYLİ ALET İÇEREN KÜLTÜRLERİN DAĞILIMI

Işın YALÇINKAYA*
Kadriye ÖZÇELİK
Metin KARTAL
Harun TAŞKIRAN

Anabtar Kelimeler: *Alı Paleolitik • Acheulien • İki yüzeyle • Movius çizgisi • Homo erectus*

Özet: Türkiye'nin Anadolu yarımadasında iki yüzeyle alet kültürlerinin dağılımı yoğun bir şekilde görülür. Bu yarımada Afrika, Asya ve Avrupa arasındaki coğrafik pozisyon nedeniyle özel bir öneme sahiptir. İki yüzeyle aletler Anadolu'nun tüm bölgelerinde bulunmaktadır. Fakat *in situ* buluntular oldukça nadirdir. Kılıç Kökten tarafından Karain Mağarası dolguları içinde birkaç iki yüzeyle alet bulunmuştur. Ayrıca, Orta Anadolu'da Kaletepe Deresi 3 ve Güneydoğu Anadolu'da Şehremuz Tepe, iki yüzeyle aletleri stratigrafik olarak dolguları içinde veren diğer sitlerdir. Şüphesiz Güneydoğu Anadolu, iki yüzeyle aletler açısından en zengin bölgedir. Bu bölgede özellikle Fırat ve Dicle havzalarında yer alan ve iki yüzeyle alet içeren çok sayıda açık hava sitesi, yapılan sistemli yüzey araştırmalarıyla ortaya konmuştur. Levant koridorunun kuzeyinde yer alan Hatay, iki yüzeyle alet içeren çok sayıda açık hava sitine sahiptir. Gerek bu durum, gerekse Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki iki yüzeyle aletlerin bolluğu, iki yüzeyle alet kültürlerinin, Levant koridorunu takip ederek Hatay'a (Anadolu) ulaşan *Homo erectus*lar tarafından bu bölgeye getirildiğini göstermektedir. Diğer yandan Avrupa kıtasında yer alan Trakya, iki yüzeyle alet kültürleri göz önünde bulundurulduğunda Anadolu'dan tamamen farklıdır. Trakya'da yontuk çakıl endüstrisi bulunmasına rağmen iki yüzeyle yoktur. İstanbul Boğazı'nın doğusuna kadar iki yüzeyle aletlerin dağılımı, Trakya hariç Anadolu yarımadasının tamamının *Movius çizgisi* içinde kalması gerektiğini göstermektedir.

THE DISTRIBUTION OF HAND-AXE CULTURES IN TURKEY

Keywords: *Lower Palaeolithic • Acheulean • Hand-axe • Movius Line • Homo erectus*

Abstract: The distribution of hand-axe cultures can densely be seen in the Anatolia peninsula where the biggest part of Turkey. This peninsula has a special importance with its geographic position amongst Africa, Asia and Europe. Hand-axes have been found out in each regions of Anatolia. But in situ findings are very rare. Few hand-axes are found by İ. K. Kökten in Karain cave. In addition to this, Kaletepe Deresi 3 in the Central Anatolia and Şehremuz Tepe in the South-East Anatolia are the other sites that yield hand-axes stratigraphically. Undoubtedly, the Southeastern Anatolia is very rich region due to the high amount of hand-axes in number. In this region, especially both in Euphrates and Tigris Basin a lot of open air sites that including hand-axes have shed light upon by a serious of archaeological survey. Hatay which is located at the north direction of the Levant Corridor has lots of open air sites that include hand-axes. This situation and abundance of hand-axes in the Southeastern Anatolia are considered that the bifaces may be brought this region by *Homo erectus* who came in Hatay (Anatolia) by following the Levant Corridor. On the contrary, The Thrace where located at Europe is completely different than Anatolia taken the hand-axe cultures into consideration. Lithic industries with chopper and chopping-tools exist in Thrace, but hand-axes. The extension of hand-axes towards to the east of Bosphorus indicated that all of the Anatolian Peninsula must be accepted in Movius Line, except Thrace.

* Prof. Dr. Işın Yalçınkaya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: ykaya@humanity.ankara.edu.tr

Dr. Kadriye Özçelik, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi, e-mail: kozcelik@humanity.ankara.edu.tr

Doç. Dr. Metin Kartal, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: kartal@humanity.ankara.edu.tr

Prof. Dr. Harun Taşkıran, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: taskiran@humanity.ankara.edu.tr

1. Giriş

Türkiye’nin üzerinde bulunduğu coğrafya, geç dönemlere oranla üzerinde daha az bilginin bulunduğu Paleolitik evrelerin uzun süresi boyunca, oldukça kompleks olan çeşitli kültürel akımlara sahne olmuştur. Oysa bu geniş topraklar, Asya ve Avrupa’nın tam birleştiği noktada ve Levant üzerinden Afrika’ya çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Burada gelişen en eski uygarlıklar, kültürel açıdan, az çok bilinen bir sürece göre, ilk avcı-toplayıcıların Avrupa’ya doğru yayılımını ve son avcı-toplayıcıların ilk tarıma geçişini aydınlatmaya olanak vermektedir.

Türkiye’deki *Pleistosen* ortamın yeniden tasarlanmasına gelince, sahip olduğumuz veriler, ne yazık ki yetersiz, araştırmalar ise başlangıç aşamasındadır. Bununla birlikte ekolojik değerlendirmeler, kültürel evrimin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çerçevede, iki yüzeylelilerin dağılımını daha iyi anlayabilmek için, öncelikle Türkiye’nin pozisyonunu dikkate almak gerekir. Bilindiği gibi Türk toprakları Trakya ve Anadolu olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Trakya, Avrupa kısmında, Anadolu ise Asya’nın batı ucunda yer alır. Türkiye, iklimsel farklılıklara göre; Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Güneybatı Anadolu, Kuzey Anadolu (Karadeniz), Batı Anadolu (Ege Denizi), Güney Anadolu (Akdeniz) ve Marmara Denizi bölgeleri olmak üzere yedi coğrafik bölgeye ayrılmaktadır (Harita 1).

Alt Paleolitik kültürlerin dağılımı açısından, Avrupa kısmında yer alan Trakya, Anadolu’ya oranla tamamen farklı bir görünüm sergilemektedir. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Trakya da, iki yüzeyle

alet içermeyen, kıyıcı (chopper) ve iki yüzeyleli kıyıcıların (chopping-tool) yer aldığı endüstriler verir. Öte yandan, Paleolitik üzerine yapılmış araştırmaların sınırlı ve dağınık olmasına karşın, Anadolu’nun tüm bölgeleri az çok iki yüzeyleli alet içeren endüstriler vermiştir. O halde, ilk insanların yer değişimlerini daha iyi anlayabilmek için Türkiye’nin Anadolu kısmı, ayrıcalıklı bir bölge gibi görünmektedir. Şayet bazı yöreler bugün boşluk gösteriyorlarsa, bu araştırılmamış olmalarından ileri gelmektedir.

Eski, yeni ya da hala devam eden araştırmalar sayesinde sahip olduğumuz verilere dayanarak, iki yüzeyleli endüstriler için bilgilerimizin bir bilançosunu sunmak olanaklı görünmektedir. Olasılıkla, bu kısa bilanço, geniş Anadolu topraklarının gerçek zenginliğini yansıtmayacaktır.

2. Stratigrafik konumda bulunan iki yüzeylelilerin dağılımı

Bugüne kadar, stratigrafik konumda bulunan iki yüzeyleliler sadece dört sitte günışığına konmuştur: Karain Mağarası (Güney Anadolu), Şehremuz Sırtı (Güneybatı Anadolu) A5 ve A10 yatakları ve Kaletpe Deresi 3 (Orta Anadolu).

2.1. Karain Mağarası iki yüzeylelileri

Bir mağaralar kompleksini oluşturan Karain, Akdeniz Bölgesi’nde Yağca Köyü’nün yakınlarında, Antalya’nın 31 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Mağara, Kretase Dönemi kalkerlerinden oluşmuş olan Katran Dağı içinde, dağ oluşumları sırasında yükselmiş bulunan Anti-Toros zincirinin yamaçlarında açılmıştır (Harita 1).

Karain Mağarası, deniz yükselmelerinin kalıntısı olan geniş bir traverten ovası-

na hâkim konumdadır. Ovadan 150 m, deniz seviyesinden ise 430-450 m yüksekliktedir.

Karain kompleksi, 1946 yılında İ. Kılıç Kökten tarafından bulunmuştur¹. Yine kendisi tarafından 1973 yılına kadar çeşitli aralıklarla kazılmıştır. 1985 yılında I. Yalçınkaya tarafından yeniden başlatılan kazılar, günümüzde de devam etmektedir².

Karain kompleksini oluşturan gözler, genellikle geniştirler. Kalsitik oluşumlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Kolaylık olması için, her göze harflerle özel adlar verilmiştir: A, B, C, D, E, F, G.

Gerçekte kompleksin dolguları her gözde çağdaş değildir. En kalın dolgu “E” gözündedir. Kökten, bu gözde, giriş duvarının arkası ile kanıt olarak bıraktığı ve “Ana Dolgu” olarak adlandırdığımız bloğun çevresinde derin sondajlar gerçekleştirmiştir. Bu bloğun 12 metre kalınlığındaki dolguları, *Acheuléen*, *Tayacien*, *Proto-charentien*, *Charentien* ve Karain tip *Moustérien*'e ait yerleşim kalıntıları içermektedir. Bu katlaşımın (katmanlaşmanın) en üstünde, ilk üç arkeolojik seviyeyi kapsayan I. jeolojik ünite, Epi-paleolitik buluntular vermiştir. Yerleşimin söz konusu olmadığı bu jeolojik ünite, B gözünden taşınmış kalıntılarla, Orta Paleolitik seviyelere ait bazı objeler karışık olarak bulunmaktadır.

Karain kazıları sırasında Kökten, önce 1947, daha sonra 1949 ve 1953 yıllarında *Abbevillien*, *Acheuléen* ve *Micoquien*'e bağladığı birkaç iki yüzeyliyi günışığına çıkarmıştır³ (Fig. 1, 2, 3). Yeni kazılar bu iki yüzeylilerle karşılaştırılabilecek buluntular vermemiştir.

Buna karşın, 2007 yılı kazı döneminin sonuna doğru “E” gözünde, yaklaşık 400 bin yılla yaşlandırılan *tayacien* seviyelerin (jeolojik ünite V.1) altında, V.2 jeolojik ünitesinin sedimanlarının içinde, olduğu yerde iki parçaya bölünmüş, yonga üzerinde yeni bir iki yüzeyli tarafımızdan bulunmuştur (Fig. 4). O halde, bu son iki yüzeyli alet 400 bin yıldan daha eskiye tarihlendirilebilecek ve Kökten'in bulduğu diğer iki yüzeylinin stratigrafik pozisyonlarını belirlemeye olanak sağlayacaktır. Kazılar ilerledikçe Karain Mağarası iki yüzeylilerinin stratigrafik durumları daha iyi anlaşılacaktır.

2.2. Şehremuz Sırtı iki yüzeylileri

Şehremuz Sırtı, Güneydoğu Anadolu'da Adıyaman'ın ilçelerinden biri olan Samsat'ın kuzeyinde yer alır. Paleolitik siteler, Hamışkan Deresi'ne kavuşan Keluşk Deresi vadisinin her iki dik yamacı üzerinde bulunmaktadır.

1982 yılında “Aşağı Fırat Projesi” çerçevesinde, Hans Jürgen Müller-Beck'in başkanlığında yürütülen iki kazı sezonu (her biri 2'şer aylık) sırasında, A5 ve A10 yataklarından stratigrafik konumu içinde iki yüzeyli alet içeren endüstriler ele geçmiştir. Bu endüstriler Keluşk Deresi'nin oluşturduğu çakıllıkların üzerinde bulunmuştur⁴ (Harita 1, 6).

A5 yatağından, yarı yürek biçimli, üçgenimsi, oval, temrenimsi; A10 yatağından ise, pisi balığı biçimli, disk biçimli, badem biçimli, yürek biçimli, uzun yürek biçimli, temrenimsi, kargı biçimli ve hatta *Micoquien* tipte çeşitli formlarda iki yüzeyliler ele geçmiştir⁵. Morfolojilerine göre bu iki yü-

¹ Kökten 1947, 232.

² Yalçınkaya 1987.

³ Kökten 1949, 822 Fig. 15. 4-5; Kökten 1955, 272, 278, Lev. VIII, XI; Yalçınkaya 1981, Fig.8; Yalçınkaya 1989, Lev. XV-XVII

⁴ Albrecht ve diğ. 1984, Fig. 6-8.

⁵ Albrecht ve diğ. 1984, Fig. 2-5.

zeyliler üst ve geç *Acheuléen*’e bağlanabilirler.

2.3. Kaletepe Deresi 3 iki yüzeylelileri

Kaletepe Deresi 3, tabakalanmış iki yüzeyleliler veren bir diğer yataktır. Bu Paleolitik sit, 2000 yılında, Ludovic Slimak’ın yönettiği bir ekip tarafından, Kaletepe/Kömürcü Neolitik atölyelerini çevreleyen Paleolitik yerleşimlerin potansiyelini belirlemeye yönelik bir amaç çerçevesinde saptanmıştır⁶.

Kaletepe Deresi 3, Kapadokya’da (Orta Anadolu), Kömürcü Köyü’nün karşısındaki Göllü Dağ’ın doğu yamaçları üzerinde ve bir çatakta bulunmaktadır. Göllü Dağ, *kalko-alkalin* bir volkandır. Bu volkanın püskürmesi, Paleolitik ve Neolitik insanların hammadde olarak kullandıkları obsidyeni oluşturan çok sayıdaki dış püskürüğü üretmiştir (Harita 1).

Kaletepe Deresi 3’ün Paleolitik seviyeleri, bu bölgeden geçen derenin aşındırıcı aktivitesiyle ortaya çıkmıştır. 2001 yılında başlayan, takip eden yıllar süresince de devam eden kazılar, birbirlerine 15 metre mesafede olan, Aşağı ve Yukarı Kesit olarak adlandırılan iki açmada yoğunlaşmıştır. Araştırmacılara göre, birbirleriyle doğrudan bağlantılı olan bu iki kesitin çeşitli arkeolojik seviyeleri, Paleolitik yerleşimlerin genel durumunu ortaya koymaya olanak sağlamıştır⁷.

Sonuç olarak, Aşağı Kesit’in 5 metreden daha kalın olan katlaşımı, Alt ve Orta Paleolitik’e bağlanan 16 arkeolojik seviye içermektedir. Farklı seviyeler; *Acheuléen*, Üst *Acheuléen*, *Clactonien* ve kendilerini ören tefraların tarihlendirilmelerine göre 160

bin yıldan eskiye inen bir *Monstérien*’e bağlanmışlardır. Aşağı Kesit’in IV. seviyesi, iki yüzeylelilerin tipolojisine göre Üst *Acheuléen*’e bağlanmıştır. Bu seviyelerde kıyıcılar, çok yüzlü parçalar ve *levallois* yongalama bir arada bulunmaktadır⁸. IV. seviyenin altındaki sekiz seviyenin (V-XII) tümü obsidyenden iki yüzeyleliler vermiştir ve bunlar, araştırmacılar tarafından *Acheuléen*’e bağlanmışlardır⁹.

2005 yılında Yukarı Kesit katlaşımının kazısı, Yukarı Kesit V olarak adlandırılan 17. Paleolitik seviyenin varlığının açığa çıkmasına olanak sağlamıştır. Zengin bir *Acheuléen* içeren bu seviye Aşağı Kesit’in *Acheuléen* yerleşimlerinden farklı görünmektedir¹⁰.

Kaletepe Deresi 3’ün iki yüzeylelileri ve Kömürcü Köyü’nün batısında bulunan obsidyenden temrensi iki yüzeyleli, Kapadokya’da eski bir *hominid*’in, muhtemelen *Homo erectus*’un varlığının kanıtıdır¹¹.

3. Stratigrafik konumda olmayan iki yüzeylelilerin dağılımı

Yukarıda söz konusu edilen tabakalanmış dört yatağın iki yüzeylelilerinin dışındaki yüzey buluntuları dikkate alındığında, Anadolu’nun tüm bölgelerinde, alt Paleolitik’in çeşitli evrelerine bağlanan iki yüzeylelilerin var olduğu görülür (Harita 1-7).

Anadolu’nun iki yüzeyleli ve/ya da izole iki yüzeyleli endüstrilerinin hemen hemen tümü, çakıllıklar içinden, akarsu terasları üzerinden, vadi yamaçları ya da platolar üzerinden fakat her zaman hammadde ve

⁶ Slimak ve diğ. 2005, 206; Balkan-Atlı ve diğ. 2006.

⁷ Slimak ve diğ. 2006, 175, Lev. 1.

⁸ Slimak ve diğ. 2005, 291.

⁹ Balkan-Atlı ve diğ. 2006, 387.

¹⁰ Slimak ve diğ. 2006, 181, 187.

¹¹ Cauvin – Balkan-Atlı 1996, 257, Fig.1, 6.

su kaynaklarına yakın yerlerde ya yer değiştirmiş ya da *in situ* olarak yüzeyden toplanmıştır. Bu makalede, Anadolu'daki iki yüzeylilerin zenginliği ve dağılımını vurgulayan bir tabloyu sunmakla ve *Homo erectus*'ların yer değiştirmelerinin ve iki yüzeyli içeren endüstrilerin dağılımının anlaşılmasında önemli gördüğümüz bazı yöreler üzerinde yoğunlaşmakla yetiniyoruz (Tablo 1a-e).

3.1. Hak ettiği oranda araştırılmamış bir bölge olan Karadeniz Bölgesi, Anadolu'nun ilk sakinlerinin yer değiştirmelerinin anlaşılabilmesinde ve güney Rusya, Kırım, özellikle de Kafkaslarla kültürel ilişkileri aydınlatmak için önemli bir potansiyel vaat etmektedir. Kıyı kesimlerinde Ordu ve Samsun ya da Kuzey Anadolu Dağları'nın güneyinde Kastamonu ve Bayburt civarındaki nehir sekileri üzerinde bulunmuş olan *Abbevillien*, *Acheuléen* ve *Micoquien* tip birkaç izole iki yüzeyli, en azından ilk insanların Anadolu'nun kuzeyine kadar geldiklerini göstermektedir¹² (Tablo 1a).

3.2. Marmara Bölgesi'nin Anadolu kısmı Paleolitik açıdan yeterince araştırılmamış olmasına karşın, 1940 yılında Muine Atasayan tarafından İstanbul çevresinde Pendik'te kalkerden bir iki yüzeyli saptanmış ve yine araştırmacı tarafından *Abbevillien*'e bağlanmıştır¹³. Bu alan, aynı şekilde, Boğaz'ın doğusunda akan Göksu çakıllıklarında da birkaç iki yüzeyli vermiştir. Burada saptanan 13 lokaliteden 3'ü birer adet iki yüzeyli içermekteydi. 10 ve 11. lokaliteler son *Acheuléen* tipte, 2. lokalite ise *Abbevillien* tipte iki yüzeyli vermiştir¹⁴.

O halde, bugünkü bilgilerimize göre, bu bölgedeki buluntular, ilk insanların Anadolu'nun kuzey batısındaki yayılım sınırını göstermektedir (Tablo 1a, Harita 1).

3.3. Sistematik araştırmalardan yoksun olan Ege Bölgesi'nde, her şeye rağmen, 1963 ve 1964 yıllarında Y. Emekli tarafından, İzmir yakınlarında Çarpanak Körfezi'nin doğu kıyısında rastlantı sonucu iki tane iki yüzeyli bulunmuştur. Kansu tarafından incelenen bu iki yüzeyliden biri *Chelléo-acheuléen*'e diğeri ise *Micoquien*'e bağlanmıştır¹⁵. Yonga ve nacaklarla birlikte bulunan diğer iki yüzeyli Kütahya ve Domaniç arasında, Kocahöyük'ün batısından toplanmıştır¹⁶. Sınırlı olmalarına karşın bu izler, en azından, bu bölgede Alt Paleolitik'in varlığına ve ilk insanların Anadolu'nun batısına kadar yayıldıklarına tanıklık etmektedirler (Tablo 1a, Harita 1).

3.4. Aynı şekilde, Orta ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde de sistemli araştırmaların yeterli olmamasına karşın, çoğu kez izole durumda olan çok sayıda iki yüzeyli bulunmuştur¹⁷ (Tablo 1a, Harita 1, Fig. 5-6).

3.5. Akdeniz Bölgesi'nin, özellikle son yıllarda daha iyi araştırılan batı ve doğu noktalarında mağara ya da açık hava yerleşimi olarak birçok Paleolitik sit bulunmuştur (Tablo 1a, Harita 1, 4). Buna karşılık, araştırmalardan yoksun olan orta kesimde iki yüzeylilerin dağılımı açısından bir boşluk bulunmaktadır. Bu bölgenin doğusunda, Levant koridorunun uzantısının hemen

¹² Kökten 1951, 202; Kökten 1963, 275- 276 Lev. I; Bostancı 1952, 139, Lev. I-II; Gündüzalp 1986, 50.

¹³ Atasayan 1941, 523, Fig. 2, 3.

¹⁴ Jelinek 1980, 312, Lev. 49. A, B, 2. A

¹⁵ Kansu 1963, 486, Fig. 2-5; Kansu 1969, 79, Fig.1-3.

¹⁶ Efe 1990, 406, Fig.4.

¹⁷ Orta Anadolu için bkz. Kansu – Ozansoy 1952, 386; Yalçınkaya 1981, 213; Yalçınkaya 1985, 427; Kartal 2005, 60 Fig.1, 2; Doğu Anadolu için bkz. Kökten 1942, 119; Kökten 1948, 197-198; Kökten 1953, 186; Kökten 1971, 15; Kökten 1971a, 131, Fig.14; Kökten 1974, 1, Lev. 12; Kökten 1976, 2, Lev. 10.2; Yalçınkaya 1981, 214; Yalçınkaya 1985, 428-429.

ucunda yer alan Hatay ili, yongalı ve iki yüzeyle endüstriler içeren birçok açık hava sitesi bulunmaktadır: Şenköy, Altındere, Altınözü ve Kışlak çevresinde *Acheuléen* ve *Micoquien* tip iki yüzeyle içeren siteler bulunmuştur¹⁸ (Harita 4).

Altındere ya da Avratlar Deresi, Antakya’nın batı mahallelerinin içinden geçen ve Asi Nehri ile birleşen bir deredir. İlk iki yüzeyle 1943’te, kumlu tabakaların içinde, 1,30 m derinlikte bulunmuştur. Kansu tarafından incelenen bu iki yüzeyle *Micoquien*’e bağlanmıştır¹⁹. Daha sonra 1957 ve 1960’da Şenyürek ve Bostancı gibi diğer araştırmacılar, Altındere’nin batı teraslarının çakıllıklarından Üst *Acheuléene* bağlanan temrensi ve yürek biçimli iki yüzeyle toplamışlardır²⁰.

Kışlak sitinde üç yüzlü kazmalar, iki yüzeyle eşlik etmektedir²¹.

Daha kuzeyde, Kahramanmaraş Vadisi’nde bulunan KM43 sitesi de iki yüzeyle aletler vermiştir²². Anadolu platosuna doğru açılan yol üzerindeki bu site, *Homo erectus*’un güzergâhının izlenmesi açısından önemlidir.

Hatay ve Kahramanmaraş’ın iki yüzeyleleri ve Hatay Yöresi’nin hemen kuzey doğu uzantısında yer alan ve ayrıca aşağıda söz edeceğimiz Güneydoğu Anadolu’nun iki yüzeyleleri; *Homo erectus*’un Levant koridorundan geçtikten sonra Hatay üzerinden Anadolu’nun kuzeyine, daha sonra doğusu ve batısına doğru yer değiştirdiğinin arkeolojik kanıtı olabilirler.

3.6. Güneydoğu Anadolu hiç kuşkusuz ki, Anadolu’nun en fazla araştırılmış, dolayısıyla iki yüzeyle kültür kanıtları açısından en zengin olduğu bölgesidir (Tablo 1b-e, Harita 1-7). İlk iki yüzeyle 1984 yılında J. E. Gautier tarafından Şanlıurfa yakınlarında Birecik’te, Fırat’ın eski alüvyonlarında bulunmuştur. Türkiye’de Paleolitik insanların varlığının ilk kanıtı olan bu iki yüzeyle E. Charente tarafından *Acheuléen*’e bağlanmıştır²³ (Harita 2, 3).

Daha sonra, devam eden yüzeyle araştırmaları, özellikle baraj yapımı çerçevesinde son yıllarda gerçekleştirilenler, Güneydoğu Anadolu’da, özellikle Fırat ve Dicle havzalarında iki yüzeyle içeren birçok site ortaya çıkarmıştır²⁴ (Tablo 1b-d).

Gaziantep toprakları, iki yüzeylelerin sıklığı açısından Güneydoğu Anadolu’nun en zengin yörelerinden birisidir. Burada, iki yüzeyle içeren çok sayıda site ulaşılan birçok yüzeyle araştırması gerçekleştirilmiştir (Tablo 1c-d, Harita 2 ve 4, Fig. 7). Bu yörenin ilk iki yüzeyleleri 1907 yılında, F.G. Arne tarafından Barak’ta, Nizip ve Cerablus arasında bulunmuştur²⁵. Devam eden yıllarda, çeşitli araştırmacılar tarafından iki yüzeyle alet içeren çok sayıda site saptanmıştır²⁶. Gaziantep çevresinde Sarkçagözü Sak 14 lokalitesinde, iki yüzeyleler üç yüzlü kazma ve yonga üzerine nacaklarla birlikte bulunmuşlardır²⁷. 1986 ve 1987 yıllarında, M. Déroche tarafından, Gaziantep’in Paleolitik endüstrilerinin kronolojik çerçevesini oluşturmak amacıyla, jeolojik kontekstlerindeki akarsu formas-

¹⁸ Şenyürek 1961; Şenyürek – Bostancı 1958a; Şenyürek – Bostancı 1958b.

¹⁹ Kansu 1945, 293-294, Fig. 1.

²⁰ Şenyürek 1961.

²¹ Minzoni-Déroche 1992, 79-80.

²² Carter 1995, 333.

²³ Chantre 1898, 132.

²⁴ Yalçinkaya 1981, 208-218, Fig. 4, 5a-b; Yalçinkaya 1985, Fig. 12a-b, 13a-b.

²⁵ Çiner 1958, 125.

²⁶ Yalçinkaya 1981, 208-211, Fig.1; Yalçinkaya 1985, Fig.7a -b; Yalçinkaya 1990, Fig.1.

²⁷ Garrard 1977, 316.

yonları üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın sonunda, badem biçimli, oval, uzun oval, yürek biçimli, armut biçimli, temrensi ve yarı üçgenimsi olmak üzere farklı tiplerde 215 iki yüzeyli bulunmuştur²⁸. İki yüzeylilerin büyük kısmı çakılıkların içinde, akarsu teraslarında (QF) bulunmaktaydı. QFII'nin iki yüzeylileri geç *Acheuléen*'e (± 300.000 G.Ö.), QFIII'nin iki yüzeylileri ise Orta *Acheuléen*'e bağlanmışlardır (± 700.000 G.Ö.)²⁹.

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, özellikle Atatürk Barajı inşası çerçevesinde, birçok araştırmanın yapılmış olduğu önemli illerinden biridir (Harita 2 ve 3). Bu alanda, çeşitli araştırmacılar tarafından izole olarak bulunan birkaç iki yüzeylinin dışında M. Özdoğan başkanlığındaki bir ekip, 1977 yılında "Aşağı Fırat Projesi" çerçevesinde, içlerinden üçü Samsat yakınında bulunan, iki yüzeyli alet içeren dört lokaliteyi günışığına çıkarmıştır³⁰ (Tablo 1d). Daha sonra, 1979 yılında aynı proje çerçevesinde Türk ve Almanlardan oluşan bir ekip, Adıyaman-Samsat çevresinde, yeni sitler saptamak ve jeolojik formasyonları, özellikle de çakılıkları haritalamak amacıyla yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bu geziler sırasında, Keluşk Vadisi'nin yamaçları üzerinde iki yüzeyli veren bazı lokaliteler saptanmıştır: A4, A5, A6, A9 ve A10³¹ (Harita 6). 1982'de daha önce sözünü ettiğimiz kazılara paralel olarak Şehremuz Sırtı'nın kuzeyindeki sınırlı bir alan üzerinde I. Yalçınkaya ve H. Taşkiran tarafından bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

Bir hafta süren araştırma gezisi sırasında 13 tanesi iki yüzeyli veren 26 Paleolitik lokalite saptanmıştır: 4, 4a, 5, 6, 6a, 6b, 8a, 9, 11, 12, 19, 19a, 20³² (Harita 7, Fig. 8, 9).

Son yıllarda, yeni baraj yapım projelerinin yönlendirdiği yüzey araştırmaları, Dicle ve özellikle de Fırat havzalarında iki yüzeyli ve yongalı endüstri içeren sayısız site ortaya çıkarmıştır.

Taşkıran ve Kartal, iki yüzey araştırması sezonunun sonunda Urfa ve Gaziantep çevresi, Kargamış havzasında, Fırat boyunca 57'si iki yüzeyli endüstriler içeren 70 Paleolitik sit saptamışlardır³³ (Tablo 1b-d, Fig. 10 -12).

Orta ve Üst *Acheuléen* tip *in situ* birçok iki yüzeyli veren Dızımirtaşı lokalitesi, bu havzanın önemli sitelerinden biridir (Fig. 13, 14). Burada iki yüzeyli, genellikle üç yüzölçü kazma ve *levallois* ürünlerle birlikte bulunmaktadır³⁴ (Fig. 15). Bu endüstrinin kombinasyonu, Kışlak (Hatay) ve Sak.14'üküleri (Gaziantep) anımsatmaktadır.

Yeni araştırmalar, en azından, H. Taşkiran ve M. Kartal'ın araştırmaları, Dicle havzası hakkındaki bilgilerimizdeki boşlukları doldurmaya olanak vermektedir³⁵. Kısa süreli beş yüzey araştırması sırasında adı geçen araştırmacılar, Diyarbakır ve Batman civarlarında, Dicle üzerindeki Ilısu Barajı havzasında 53 tanesi iki yüzeyli alet içeren 91 Paleolitik sit saptamışlardır (Tablo 1d-e, Harita 2, 5, Fig. 16-18). Bu havzada iki yüzeyli çoğunlukla üç yüzölçü kazmalar, yon-

²⁸ Minzoni-Déroche 1988, Tablo I-III, Fig.1-3, Minzoni-Déroche 1987, VI.

²⁹ Minzoni-Déroche 1987, 83; Minzoni-Déroche 1988, 284; Minzoni-Déroche 1989, 591.

³⁰ Özdoğan 1977, 115, 125, 128, 144, Fig.103.1, 3, 4.

³¹ Yalçınkaya ve diğ. 1979, Fig. 3-4.

³² Yalçınkaya 1985, Fig. II/2-4; III/1,2; V/1,3; VI; VII/1,2; VIII/3; X/2; XI/1; XIV/6.

³³ Taşkiran 2002a; Taşkiran 2002b; Taşkiran – Kartal 1999; Taşkiran – Kartal 2001.

³⁴ Taşkiran 2002b, 393-394.

³⁵ Taşkiran – Kartal 2004a, Taşkiran – Kartal 2004b.

ga üzerine nacaklar ve *proto-levallois* ürünlerle birlikte bulunmaktadır.

Dicle boyunca yer alan sitler Fırat’takilerle çağdaş ve aynı zamanda onlardan daha eski endüstriler içeriyor gibi görünmektedirler. Daha eski gibi görünen sitler kimi zaman ağırlıkları 1 kg’dan fazla olan iri ve kaba iki yüzeyleler içermektedirler. Dicle havzasının bazı iki yüzeylelerinin Fırat havzasındakilere oranla daha arkaik çizgiler göstermesi, Prehistorik insanların Anadolu’ya girebilmek için Levant koridoru dışında kullandıkları bir diğer geçiş yolunun varlığının düşündürmektedir.

Bütün bunlar, Dicle ve Fırat havzaları üzerine dayanan Afrika etkilerine tanıklık etmektedir. Şu halde Güneydoğu Anadolu, Afrika akımına ve tüm Suriye-Filistin boyunca Kafkaslara kadar yayılan *Acheuléen* geleneklere bağlanır.

Sonuç:

Anadolu’nun doğuda, kuzeyde, merkezde, batıda ve güneydeki iki yüzeylelerinin genel dağılımı, iki yüzeyle alet içermeyen Trakya’nın aksine, bu toprakların tamamen eski *Movius* çizgisi içine girmesi gerektiğini gösteriyor³⁶.

Şimdiki bilgilerimize göre *Acheuléen*, Avrupa’ya Anadolu yoluyla ulaşmış gibi görünmemektedir³⁷. Zira iki yüzeyleler Boğaz’ın doğusunda sınırlanmıştır. Trakya ve onun uzantısındaki Balkan’larda ise bulunmamaktadırlar.

Bununla birlikte Türkiye’de büyük bir linyit yatağının altında yongalı bir endüstri veren en eski sit, Anadolu’nun merkezinde, Konya yakınlarında Ilgın Gölü’nün kenarında bulunmaktadır³⁸. Fauna yaklaşık 1 milyon yıllık bir tarihe işaret etmektedir ve endüstri bir dizi kaba yongadan ibarettir. Öte yandan, Trakya’da bulunan Yarımburgaz Mağarası’nın alt tabakalarında yontuk çakıllı (yaklaşık 400 bin yıl) bir endüstri bulunmuştur³⁹. Bu sitten uzak olmayan Eskice Sırtı’nda, iri yongaları da içeren yontuk çakıllı bir diğer endüstri bulunmuştur⁴⁰. Bu endüstri, Yarımburgaz endüstrisiyle çağdaş görünmektedir. Bu iki yatak güneydoğu Avrupa’nın en eski topluluklarından birini temsil etmektedir.

O halde, Türkiye’nin üzerinde bulunduğu coğrafya, Alt Paleolitik Dönem’de üç temel geleneği sunuyor görünmektedir: yongalı, yontuk çakıllı ve iki yüzeyle gelenekler.

Bu tablo bize, iki yüzeyle üreticisi olmayan popülasyonların, iki yüzeyle üreticilerin aksine batı Avrupa’ya Anadolu üzerinden geçtiğini söylemeyi olanaklı kılmaktadır.

Durum ne olursa olsun, Anadolu’daki iki yüzeyle alet içeren endüstrilerin zenginliği, yongalı endüstrilerin ve kısmen yontuk çakıl içerenlerin gerek Anadolu’daki, gerek Trakya’daki güçlü dağılımı, Salihli’deki izole ayak izleri ve Denizli travertenleri içinde gün ışığına çıkarılmış olan *Homo erectus* kafatası parçaları, uzak atalarımızın tarihinin anlaşılmasında ve özellikle de onların Avrupa ve Asya’ya yayılımlarının bilinmesinde Türkiye coğrafyasının önemini doğrulamaktadır.

³⁶ Taşkiran 2006; Taşkiran 2008.

³⁷ Taşkiran 2006; Taşkiran 2008.

³⁸ Güleç ve diğ.1999.

³⁹ Arsebük 1996; Arsebük 1998.

⁴⁰ Özdoğan 1985, 223, Fig.1.1.

Tablo – 1a (Stratigrafik Konumda Olmayan İki Yüzeyleli Lokaliteleri)			
Bölge	Şehir	Lokalite	Kültür
Marmara (Harita 1)	İstanbul	Pendik (harita 1:1)	Abbevillien
		Cebeci / Kefken (harita 1:2)	Acheuléen
	Kocaeli	Göksu çakıllıkları (harita 1:2)	Abbevillien / Acheuléen sonu
Ege (Harita 1)	İzmir	Çarpanak Körfezi çevresi (harita 1:3)	Acheuléen ve Micoquien
	Kütahya	Kütahya ve Domaniç arası/ Kocahöyük (harita 1:4)	Abbevillien / Acheuléen
Karadeniz (Kuzey Anadolu) (Harita 1)	Ordu	Ünye / Yüceler (harita 1:5)	Abbevillien
	Samsun	Tekeköy (harita 1:6)	Acheuléen
	Kastamonu	Gökırmak / Kızılöhren (harita 1:7)	Abbevil. / Micoq.
	Çorum	Çorum ? (harita 1:8)	Acheuléen
	Bayburt	Gez Deresi (harita 1:9)	Acheuléen
Akdeniz (Güney Anadolu) (Harita 1 ve 4)	Hatay (Harita 4)	Altındere (Avratlar Deresi) (harita 4:1)	Acheul. / Micoq.
		Altınözü (harita 4:2)	Acheul. / Micoq.
		Şenköy / Pınarbaşı (harita 4:3)	Acheuléen
		Kışlak (harita 4:4)	Belirsiz
	Kahramanmaraş (Harita 1)	KM 43 (harita 1:10)	Belirsiz
Doğu Anadolu (Harita 1)	Kars	Anı (harita 1:11)	Abbevillien
		Susuz / Cilavuz Deresi (harita 1:11)	Acheuléen
		Ağzıaçık (harita 1:11)	Acheuléen
	Elazığ	Acuzlu / Karapınar (harita 1:12)	Acheuléen
		Yeniyapanlar (Hastek) (harita 1:12)	Acheuléen
		Ağın / Kaşpınar / Pağnik (harita 1:12)	Abbevillien
	Tunceli	Yeniköy (Pertek) (harita 1:13)	Abbevillien
Orta Anadolu (Harita 1)	Ankara	Uzağıl (harita 1:14)	Abbevillien
		Ludumlu (harita 1:14)	Abbevillien
		Macun Çayı (harita 1:14)	Abbevillien
		Orman Çiftliği / Sincan (harita 1:14)	Micoquien
		Akkaş / Gödekırı (harita 1:14)	Acheuléen
		Keçiören (harita 1:14)	Üst Acheul./ Micoq.
		Çayyolu (harita 1:14)	Abbevillien
		Eryaman (harita 1:14)	Abbevillien
		Beypazarı (harita 1:15)	Belirsiz
	Çeçtepe / Kızılcahamam (harita 1:16)	Belirsiz	
	Nevşehir	Ürgüp (harita 1:17)	Belirsiz
Niğde	Kömürcüler (harita 1:18)	Üst Acheuléen	

Türkiye’de İki Yüzeyle Alet İçeren Kültürlerin Dağılımı

Tablo – 1 b				
Bölge	Şehir	Lokalite	Kültür	
Güneydoğu Anadolu (Harita 2 ve 3)	Şanlıurfa	Birecik (harita 3:1)	Acheuléen	
		Birecik / Nizip (harita 3:1)	Acheuléen	
		Bozova (harita 3:2)	Acheuléen	
		Bozova / Gölbaşı (harita 3:2)	Micoquien	
		Bozova / Çatak / Hasimerti Sırtı (harita 3:2)	Belirsiz	
		Bozova / Tartarhöyük / Kirlı (harita 3:2)	Belirsiz	
		Siverek (harita 3:3)	Acheuléen	
		Hilvan / Çekiş Sırtı (harita 3:4)	Belirsiz	
	Şanlıurfa (Harita 3:5)	Fırat Havzası		
		1. Tiladil Gölü Tarlaları	Acheuléen	
		2. Kısık Tepe	Acheuléen	
		3. Bağtepe Mevkii	Acheuléen	
		4. Kulabtar Mevkii	Acheuléen	
		5. Şıh Kesar Mevkii	Acheuléen	
		6. Kulabtar Deresi Mağaraları	Acheuléen	
		7. Büyük Dağ Eteği	Acheuléen	
		8. Süleyman Çelik Tarlası	Acheuléen	
		9. Belo Dağı Taş Ocağı	Acheuléen	
		10. Gilkan Deresi Güneyi	Acheuléen	
		11. Kara Tepe Etekleri	Acheuléen	
		12. Kara Tepe	Acheuléen	
		13. Aligaso Tepesi Mevkii	Acheuléen	
		14. Kırmızı Dere Mevkii-I	Acheuléen	
		15. Kırmızı Dere Mevkii-II	Acheuléen	
		16. Çakmak Tepe	Acheuléen	
		17. Kızkapan Üstü Mevkii	Acheuléen	
		18. Tümen Deresi Kuzeyi	Acheuléen	
19. Kızkapan Mevkii	Acheuléen			
20. Şavi Deresi Kenarı-I	Acheuléen			
21. Şavi Deresi Kenarı-II	Acheuléen			
22. Adacık Köyü	Acheuléen			
23. Hello Tepe Mevkii	Acheuléen			
24. Müderreç Mevkii	Acheuléen			
25. Müderreç Sırtı	Acheuléen			
26. Cennet Bahçeleri	Acheuléen			

Tablo – 1 c				
Bölge	Şehir	Lokalite	Kültür	
Güneydoğu Anadolu (Harita 2 ve 4)	Gaziantep	Barak (harita 4:1)	Acheuléen	
		Nizip / Birecik (harita 4:1)	Abbevillien	
		Oğuzeli (harita 4:2)	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Emirler vadisi/ Sakçagözü 14 (harita 4:3)	Belirsiz	
	Gaziantep (Harita 4:4)	Dülük	Abbevillien / Alt, Orta, Üst Acheuléen / Micoquien	
		Dülük / Beylerbeyi	Abbevillien / Acheuléen	
		Metmenge	Abbevillien / Acheuléen	
		İncesu / Çakmaksulu	Acheuléen	
		Kartal	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Kayaönü	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Değirmişem	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Zıramba	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		Topraklık	Abbevil. / Acheul. / Micoq.	
		QF II	Geç Acheuléen	
		QF III	Orta Acheuléen	
	Gaziantep (Harita 4:5)	Fırat Havzası		
		27. Mercihamış Tepe	Acheuléen	
		28. Ziyarettepe Mevkii	Acheuléen	
		29. Örendere Mevkii	Acheuléen	
		30. Takım Deresi	Acheuléen	
		31. Çakmak Mevkii	Acheuléen	
		32. İbiş Ahmet Alkan Tarlası	Acheuléen	
		33. Mehmet Çekirge Tarlası	Acheuléen	
		34. Kömeçli Mevkii-I	Acheuléen	
		35. Kömeçli Mevkii-II	Acheuléen	
		36. Hacı Karaçalı Tarlası	Acheuléen	
	37. Ahmet Kelek Tarlası	Acheuléen		
	38. Karadere-I	Acheuléen		
	39. Karadere-II	Acheuléen		

Türkiye’de İki Yüzeyle Alet İçeren Kültürlerin Dağılımı

Tablo – 1 d				
Bölge	Şehir	Lokalite	Kültür	
Güneydoğu Anadolu (Harita 2, 3, 4, 5, 6 ve 7)	Gaziantep (Harita 4:5)	40. Büyükyer Mevkii	Acheuléen	
		41. Tavşandeligi Tepe	Acheuléen	
		42. Şemik Dere	Acheuléen	
		43. Kepirler Sırtı	Acheuléen	
		44. Kerzin Çayı Güneyi	Acheuléen	
		45. Bozyer Mevkii	Acheuléen	
		46. Hameyli Tepe	Acheuléen	
		47. Göçem Mevkii	Acheuléen	
		48. Arslanyatağı Sırtı	Acheuléen	
		49. Kıraç Dere Üstü	Acheuléen	
		50. Haradan Dere	Acheuléen	
		51. Eşmeli Dere	Acheuléen	
		52. Dızmırtası Mevkii	Acheuléen	
		53. Kel Hasan Mevkii	Acheuléen	
		54. Kındırgalık Sırtı	Acheuléen	
		55. Debdebe Tepe	Acheuléen	
		56. Kefri Tren İstasyonu	Acheuléen	
	57. Kubuşoğlu Mevkii	Acheuléen		
	Adıyaman (Harita 3, 6 ve 7)	Pirun / Çakalsuyu (harita 3:1)	Acheuléen	
		Keysun / Hızlık – Fal (harita 3:1)	Acheuléen	
		Akpınar / Yeniköy (harita 3:1)	Belirsiz	
		Samsat / Kırmızı Acidere (harita 3:2)	Acheuléen	
		Samsat / Grimemo (harita 3:2)	Acheuléen	
		Samsat / Şehremuz Sırtı (harita 3:2)	Orta Acheuléen	
		Keluşk Vadisi Lokaliteleri: A4, A5, A6, A9 ve A10 (harita 6)	Orta ve Üst Acheuléen	
	Şehremuz Sırtı’nın kuzeyindeki Lokaliteler: 4, 4a, 5, 6, 6a, 6b, 8a, 9, 11, 12, 19, 19a ve 20 (harita 7)	Orta ve Üst Acheuléen		
	Dicle Havzası			
	Diyarbakır (Harita 5)	1. Akçagöl-I	Acheuléen	
		2. Akçagöl-II	Acheuléen	
		3. Zirkigüher Mevkii	Acheuléen	
		4. Abir Tepe	Acheuléen	
		5. Beyaztoprak Tepe Çevresi	Acheuléen	
		6. Yukarı Zirk	Acheuléen	
		7. Gredimse Çevresi	Acheuléen	
		8. Grituj Tepe Çevresi	Acheuléen	
		9. Grinokat-I	Acheuléen	
		10. Ovi Tepe	Acheuléen	
11. Haramimihi Mevkii		Acheuléen		
12. Rızvan Tepe		Acheuléen		
13. Harman Tepe		Acheuléen		

Tablo – 1 e				
Bölge	Şehir	Lokalite	Kültür	
Güneydoğu Anadolu (Harita 2 ve 5)	Diyarbakır (Harita 5)	14. Yukarıköy Mevkii	Acheuléen	
		15. Sait Tarlası	Acheuléen	
		16. Uzun Sırt	Acheuléen	
		17. Cahteri Mevkii	Acheuléen	
		18. Kanik Mevkii	Acheuléen	
		19. Bağyeri Mevkii	Acheuléen	
		20. Köyaltı Mevkii	Acheuléen	
		21. Şeyhhan Deresi Batı Yamaçları	Acheuléen	
		Batman (Harita 5)	Dicle Havzası	
	22. Beşiryolu Sırtı		Acheuléen	
	23. Kuyubaşı-I		Acheuléen	
	24. Kuyubaşı-II		Acheuléen	
	25. Kuyubaşı-III		Acheuléen	
	26. Süleyman Çiftliği-I		Acheuléen	
	27. Süleyman Çiftliği-II		Acheuléen	
	28. Maharasahrin Dere-I		Acheuléen	
	29. Maharasahrin Dere-II		Acheuléen	
	30. Alibey Mevkii		Acheuléen	
	31. Baran Tepe		Acheuléen	
	32. 228 nolu kuyu GB Yamaçları		Acheuléen	
	33. 173 nolu kuyu çevresi		Acheuléen	
	34. Kuşkatın Sırtı		Acheuléen	
	35. Paşamağara Sırtı		Acheuléen	
	36. Mehmedincir Tepe		Acheuléen	
	37. Künakunt Tepe		Acheuléen	
	38. Hapraderviş Tepe		Acheuléen	
	39. 161 nolu kuyu çevresi		Acheuléen	
	40. Mahara Sırtı		Acheuléen	
	41. Nukultalıp Tepe Güney Etekleri		Acheuléen	
	42. Çemiabbasa Düzü		Acheuléen	
	43. Deringatga Mağaraları Üstü		Acheuléen	
	44. Nemik Düzü		Acheuléen	
	45. Dirrejan Sırtı		Acheuléen	
	46. Şikeftanyusuf Sırtı		Acheuléen	
	47. Asintepe Sırtı Çevresi		Acheuléen	
	48. Hamduni Dere Doğusu		Acheuléen	
	49. Mahara Sırtı-I		Acheuléen	
	50. Mahara Sırtı-II		Acheuléen	
	51. Mahara Sırtı-III		Acheuléen	
	52. Gelepür Sırtı		Acheuléen	
	53. Girmav Tepe		Acheuléen	

KAYNAKÇA / RÉFERENCES

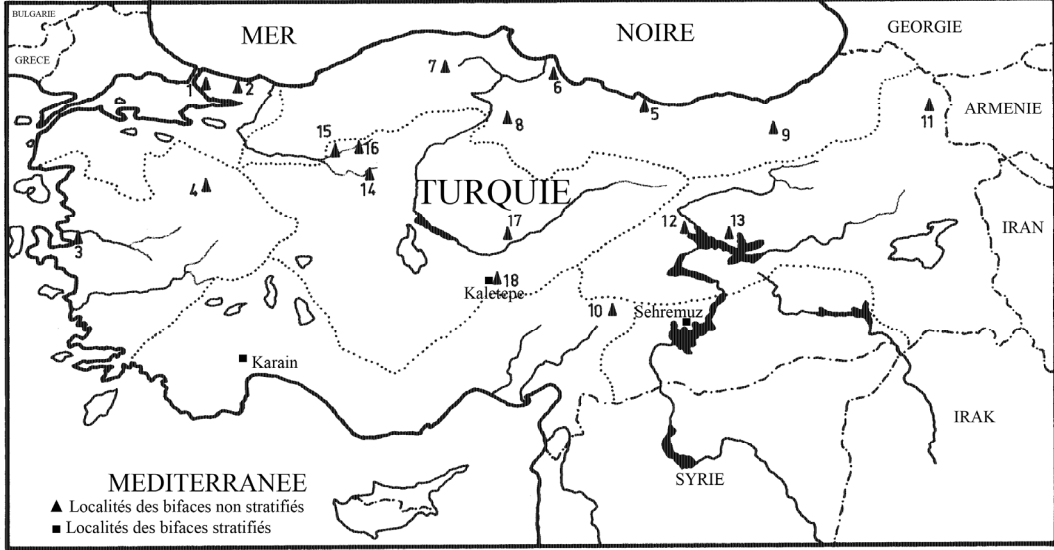
- Albrecht ve diğ. 1984
Albrecht et al. 1984
- Arsebük 1996
- Arsebük 1998
- Atasayan 1941
- Balkan-Atlı ve diğ. 2006
Balkan-Atlı et al. 2006
- Bostancı 1952
- Carter 1995
- Cauvin – Balkan-Atlı 1996
- Chantre 1898
- Çiner 1958
- Efe 1990
- Garrard 1997
- Güleç ve diğ. 1999
Güleç et al. 1999
- Gündüzalp 1986
- Jelinek 1980
- Kansu 1945
- Kansu 1963
- G. Albrecht – H. Engelhardt – H. Müller-Beck – G. Unrath – I. Yalçınkaya, “Vorbericht über die Untersuchungen an der Faustkeilstation Şehremuz in der südöstlichen Türkei”, *Eiszeitalter und Gegenwart* 34, 1984, 43-86.
- G. Arsebük, “Trakya’da eski bir yerleşim yeri: Yarımburgaz Mağarası Alt Paleolitik Çağ bulguları”, *Anadolu Araştırmaları* 14, 1996, 33-50.
- G. Arsebük, “Yarımburgaz Mağarası: Pleistosen arkeolojisi ile ilgili son çalışmalara 1977 gözüyle özet bir bakış”, *TÜBA-AR* 1, 1998, 9-25.
- M. Atasayan, “1940 yılında Pendik’te bulunan paleolitik tipte el baltası hakkında bir not”, *Antropoloji ve Etnoloji Araştırmaları* 25, 1940-1941, 523-528.
- N. Balkan-Atlı – N. L. Slimak – F. Açıkgöz, “Kömürcü-Kaletepe, 2004”, *KST* 27.2, 2006, 383-390.
- E. Y. Bostancı, “Gökırmak vadisinde Prehistuvar araştırmaları, yeni paleolitik Buluntular”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 10.1-2, 1952, 137-142.
- E. Carter, “Report on the Kahramanmaraş archaeological survey project from 24.9.93 to 11.11.93”, *AST* 12, 1995, 331-341.
- M. C. Cauvin – N. Balkan-Atlı, “Rapport sur les recherches sur obsidienne en Cappadoce, 1993-1995”, *Anatolia Antiqua* 4, 1996, 249-271.
- E. Chantre, *Mission en Cappadoce. 1893-1894* (1898).
- R. Çiner, “Gaziantep çevresinde paleolitik buluntular”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 16.3-4, 1958, 125-129.
- T. Efe, “1998 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde yapılan yüzey araştırmaları”, *AST* 7, 1990, 405-424.
- A. Garrard, “Survey of palaeolithic and aceramic neolithic sites in Sakçagözü region (Gaziantep): 1995 Field season”, *AST* 14.1, 1997, 313-323.
- E. Güleç – F. C. Howell – T. D. White, “Dursunlu: a new lower Pleistocene faunal and artifact-bearing locality in southern Anatolia”, içinde: H. Ulrich (derl.), *Hominid Evolution Lifestyle and Survival Strategies* (1999) 349-64.
- N. Gündüzalp, “İçdoğu Karadeniz bölgesinden prehistorik buluntular”, *Türk Tarih Kongresi* 9.1, 1986, 49-54.
- J. A. Jelinek, “İstanbul Boğazının doğu yakasındaki vadilerden paleolitik buluntular”, *Güneydoğu Anadolu Araştırmaları*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2589, 1980, 309-327.
- Ş. A. Kansu, “Hatay’da (Antakya) bulunan üst aşölyen (Micoque) ve Niğde çevrelerinde toplanan levalloisien aletler hakkında bir not”, *Belleten* 8.34, 1945, 293-298.
- Ş. A. Kansu, “Ege (İzmir) alt paleolitigine ait ilk not”, *Belleten* 27.107, 1963, 485-486.

- Kansu 1969 Ş. A. Kansu, “İzmir dolaylarında bulunan ikinci bir alt paleolitik alete ait not”, *Belleten* 33.129, 1969, 79-80.
- Kansu – Ozansoy 1952 Ş. A. Kansu – F. Ozansoy, “Ankara civarında yeni paleolitik buluntular”, *Türk Tarih Kurumu Kongresi* 4, 1952, 381-390.
- Kartal 2005 M. Kartal, “Yontmataş buluntu toplulukları ışığında Ankara: Neyi biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz? Yeni değerlendirmeler ve sonuçlar”, *Anadolu /Anatolia* 28, 2005, 49-72.
- Kökten 1942 İ. K. Kökten, “Doğu Anadolu’da Kars bölgesinin tarih öncesi araştırmalarına dair ilk not”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1.2, 1942, 119-121.
- Kökten 1947 İ. K. Kökten, “Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5.2, 1947, 223-236.
- Kökten 1948 İ. K. Kökten, “Kars’ın tarih öncesi”, *Türk Tarih Kurumu Kongresi*, 1948, 194- 204.
- Kökten 1949 İ. K. Kökten, “1949 yılı tarih öncesi araştırmaları hakkında ilk kısa rapor. Recherches de Préhistoire faites en 1949 (résumé)”, *Belleten* 13.52, 1949, 811-831.
- Kökten 1951 İ. K. Kökten, “Kuzeybatı Anadolu’nun tarih öncesi hakkında yeni gözlemler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9.3, 1951, 201-214.
- Kökten 1953 İ. K. Kökten, “1952 yılında yaptığım tarihöncesi araştırmaları hakkında”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 11.2-4, 1953, 177-209.
- Kökten 1955 İ. K. Kökten, “Antalya’da Karain mağarasında yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bakış. Ein allgemeiner Überblick über die prähistorischen Forschungen in Karain Höhle bei Antalya”, *Belleten* 19.75, 1955, 271-286.
- Kökten 1963 İ. K. Kökten, “Anadolu Ünye’de Eskitaş (Paleolitik) Devrine ait yeni buluntular”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 20.3-4, 1963, 275-276.
- Kökten 1971a İ. K. Kökten, “Keban Baraj Gölü alanında Taş devri araştırmaları, 1969. Stone Age Explorations in the Keban Dam Lake Area, 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları. Keban Project 1969 Activities* 1.2, 1971, 13-21, 17-21.
- Kökten 1971b İ. K. Kökten, “Keban Baraj Gölü alanında Taş Devri buluntuları”, *Atatürk Konferansları* 4, 1971, 125-131.
- Kökten 1974 İ. K. Kökten, “Keban Baraj Gölü alanında Diptarih araştırmaları, 1971. Prehistoric Researches in the Keban Dam Lake Area, 1971”, *Keban Projesi 1971 Çalışmaları. Keban Project 1971 Activities* 1.4, 1974, 1-5, 7-11.
- Kökten 1976 İ.K.Kökten, “Keban Baraj Gölü alanında Taş Devri araştırmaları 1972. Stone Age explorations in the Keban Dam Lake Area,1972”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları. Keban Project 1972 Activities* 1.5, 1976, 1-3, 5-8.
- Minzoni-Deroché 1987 A. Minzoni-Deroché, *Le Paléolithique du Bassin du Nizip, (Rapport Préliminaire)*, Institut Français d’Études Anatoliennes (1987).
- Minzoni-Deroché 1988 A. Minzoni-Deroché, “1986 yılı Gaziantep Yöresi Paleolitik Araştırmaları”, *AST* 5.2, 1988, 275-289.
- Minzoni-Deroché 1989 A. Minzoni-Deroché, “Gaziantep’te prehistorik araştırma 1987 misyonunun hazırlık sonuçları”, *AST* 6, 1989, 591-594.
- Minzoni-Deroché 1992 A. Minzoni-Deroché, “Üçağzılı Mağarası Kazıları ve Çevre Araştırmaları”, *AST* 13.1, 1992, 71-83.

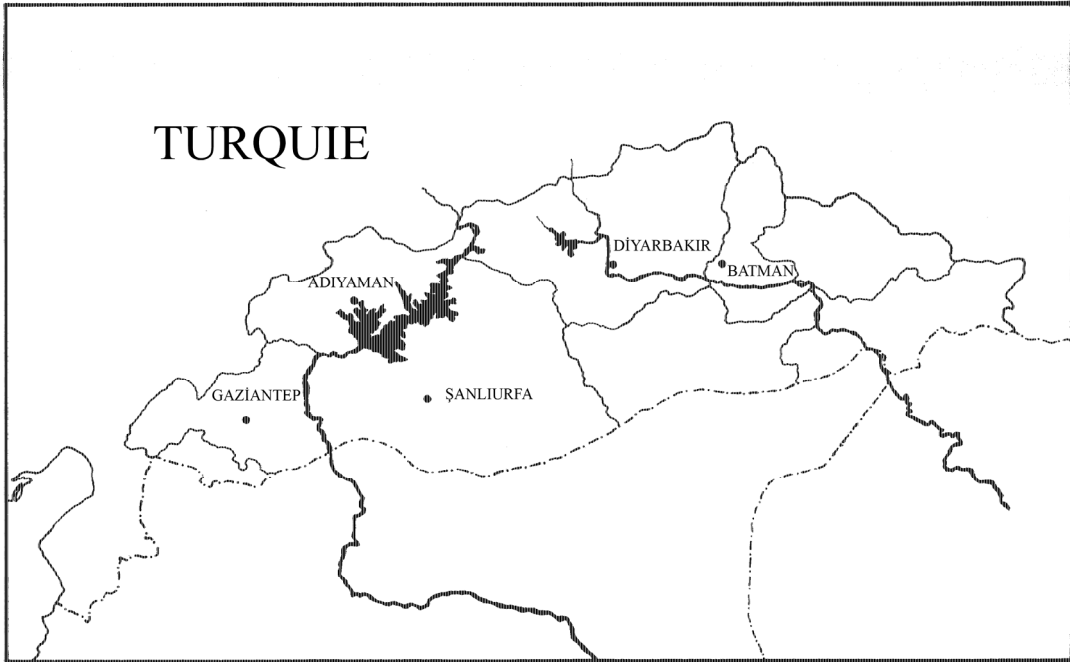
- Özdoğan 1977 M. Özdoğan, *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzye Araştırmaları*, ODTÜ Yay. Seri I, No.2 (1977)
- Özdoğan 1985 M. Özdoğan, “1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları”, *AST* 2, 1985, 221-232.
- Slimak ve diğ. 2005 L. Slimak – N. Balkan-Atlı – D. Binder – B. Dinçer, “Installations paléolithiques en Cappadoce. Etat des connaissances de cinq années de recherche sur les premiers peuplements humains en Anatolie centrale”, *Anatolia Antiqua* 13, 2005, 287-294.
- Slimak et al. 2006 L. Slimak – S. Kuhn – N. Balkan-Atlı – D. Binder – B. Dinçer, “Kaletpe (Dere 3). Recherches sur les premiers peuplements d’Anatolie. La Campagne de 2005”, *Anatolia Antiqua* 14, 2006, 179-187.
- Şenyürek 1961 M. S. Şenyürek, “Altındere’nin üst acheuléen endüstrisi”, *Belleten* 25.98, 1961, 149-185.
- Şenyürek – Bostancı 1958a M. S. Şenyürek – E. Y. Bostancı, “Hatay vilayetinde prehistorya araştırmaları”, *Belleten* 22.86, 1958, 147-169.
- Şenyürek – Bostancı 1958b M.S. Şenyürek – E. Y. Bostancı, “Hatay vilayetinin paleolitik kültürleri”, *Belleten* 22.86, 1958, 171-210.
- Taşkıran 2002a H. Taşkıran, “Karkamış Baraj Gölü alanında yapılan Paleolitik Çağ yüzey Araştırması üzerine genel bir değerlendirme”, *İdol* 13, 2002, 8-10.
- Taşkıran 2002b H. Taşkıran, “2000 yılı Karkamış Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ yüzey araştırması. The palaeolithic survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 2000 season”, içinde: N. Tuna – J. Velibeyoğlu (derl.) , *Ihsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları (2002) 383-429.
- Taşkıran 2006 H. Taşkıran, “Anadolu Köprüsünde Acheuleen Kültürünün İzleri ve Bazı Düşünceler”, içinde: *Hayat Erkanal’a Armaęan Kültürlerin Yansıması* (2006) 709-716.
- Taşkıran 2008 H. Taşkıran, “Thoughts about the Acheulean in Anatolia-Réflexions sur l’Acheuléen d’Anatolie” *L’Anthropologie* 112.1, 2008, 140-152.
- Taşkıran – Kartal 1999 H. Taşkıran – M.Kartal, “Karkamış Baraj Gölü alanında yapılan Paleolitik Çağ yüzey araştırması: ilk gözlemler. Palaeolithic survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: preliminary observations”, içinde: N.Tuna – J.Öztürk (derl.), *Ihsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM Yayınları (1999) 45-56, 57-62.
- Taşkıran – Kartal 2001 H. Taşkıran – M. Kartal, “1999 yılı Karkamış Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ yüzey araştırması. Palaeolithic survey in the Carchemish Dam Reservoir Region: 1999 season”, içinde: N.Tuna – J.Öztürk – J.Velibeyoğlu (derl.), *Ihsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları (2001) 487-514, 515-528.

- Taşkıran – Kartal 2004a H. Taşkiran – M. Kartal, “2001 yılı Iısu Baraj Gölü alanı Paleolitik Dönem yüzey Araştırması. 2001 Palaeolithic survey in the Iısu Dam Region”, içinde: N.Tuna – J.Greenhalgh – J. Velibeyoğlu (derl.), *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM Yayınları (2004) 695-724, 725-737.
- Taşkıran – Kartal 2004b H. Taşkiran – M. Kartal, “Iısu Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ yüzey araştırması 2002 yılı çalışmaları”, *AST* 21.2, 2004, 295-304.
- Yalçinkaya 1981 I. Yalçinkaya, “Le Paléolithique inférieur de Turquie”, *Prehistoire du Levant. Colloques Internationaux du C.N.R.S No.598*, 1981, 207-218.
- Yalçinkaya 1985 I. Yalçinkaya, “Araştırmaların ışığında Anadolu alt Paleolitliği ve sorunlarına genel bir bakış”, *Antropoloji* 12, 1985, 395-435.
- Yalçinkaya 1987 I. Yalçinkaya, “1985 Yılı Karain Kazıları”, *KST* 8.1, 1987, 21-37.
- Yalçinkaya 1989 I. Yalçinkaya, *Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası* (1989)
- Yalçinkaya 1990 I. Yalçinkaya, “Güneydoğu Anadolu’da yapılan Paleolitik Çağ araştırmaları üzerinde bir değerlendirme”, *Türk Tarih Kongresi* 10, 1990, 35-42.
- Yalçinkaya ve diğ. 1979 I. Yalçinkaya – H. Müller-Beck – G. Albrecht, “Fırat vadisinde Adıyaman-Samsat ve Malatya-Kuruçay çevrelerinde paleolitik gözlemler, 1979. Beobachtungen zum Paläolithikum des Euphrattales bei Adıyaman-Samsat und Malatya-Kuruçay, 1979”, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları. Lower Euphrates Project 1978-1979 Activities*: 29-33, 1979, 35-39.
- Yalçinkaya et al. 1979

Türkiye’de İki Yüzeyle Alet İçeren Kültürlerin Dağılımı

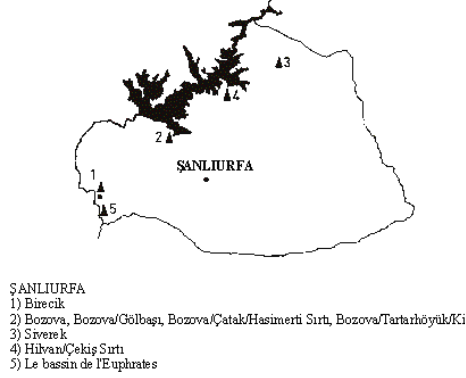

Harita / Carte 1

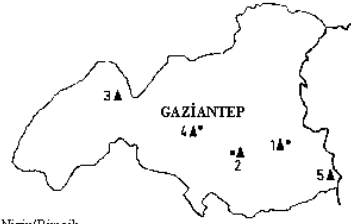

Harita / Carte 2

Harita / Carte 3

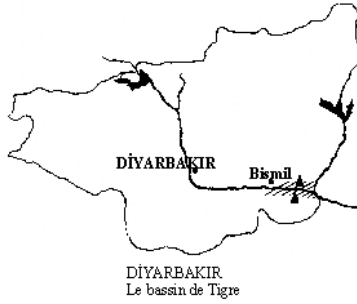

- GAZİANTEP
- 1) Nizip/Cerablus, Nizip/Birecik
  - 2) Oğuzeli
  - 3) Vallée d'Emirler/Sakçagözü 14
  - 4) Dülük, Dülük/Beylebeyi, Metmenge, İncesu, Kartal, Kayaönü, Değirniçem, Zıramba, Topraklık
  - 5) Le bassin de l'Euphrates

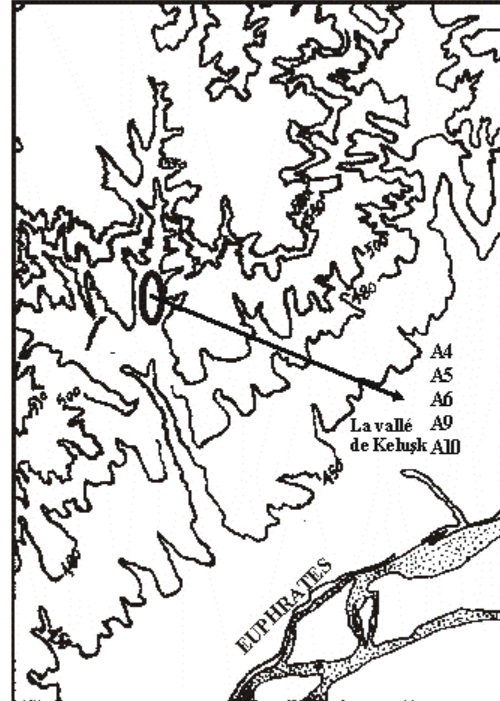

- HATAY
- 1) Altındere /Avratlar Deresi
  - 2) Altınözü
  - 3) Şenköy/Pınarbaşı
  - 4) Kışlak

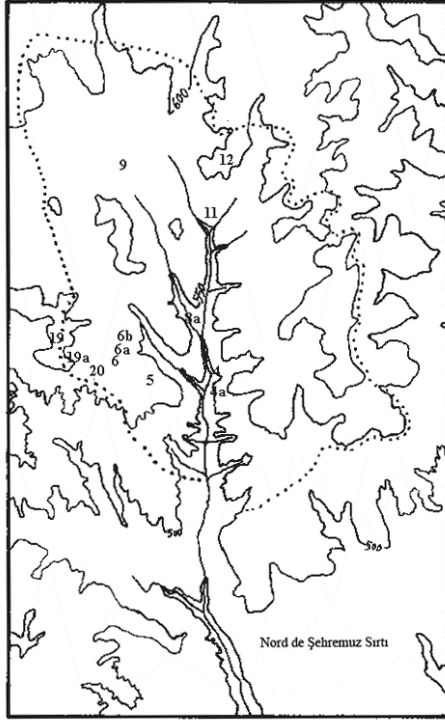
Harita / Carte 4

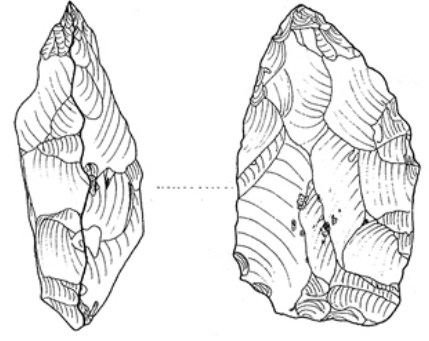
Harita / Carte 5

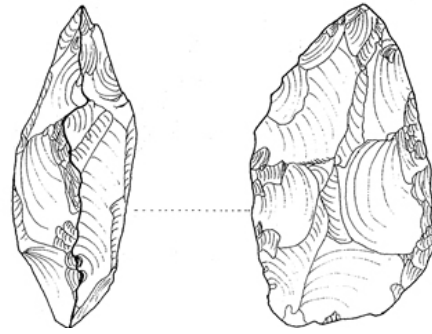
Harita / Carte 6

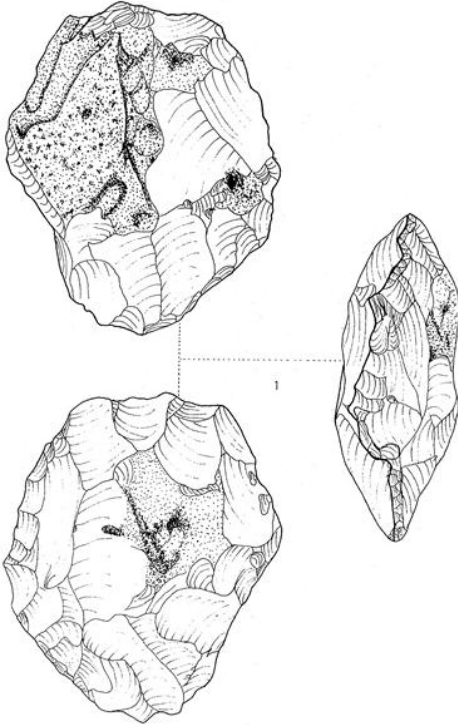
Harita / Carte 7

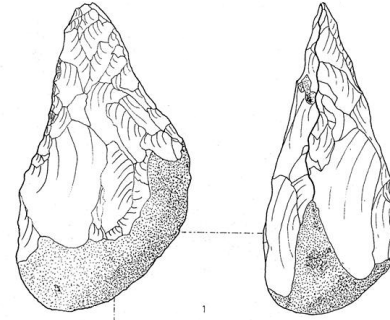
1'

Figür / Figure 1

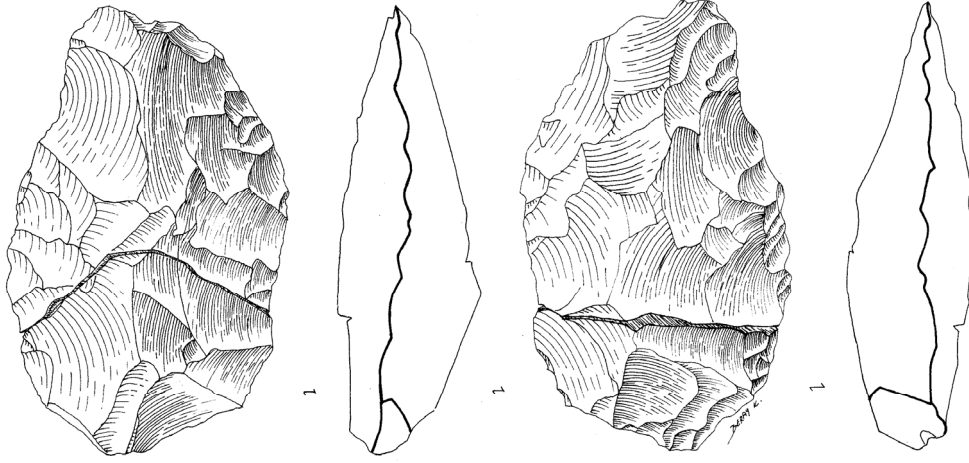
Figür / Figure 2

1

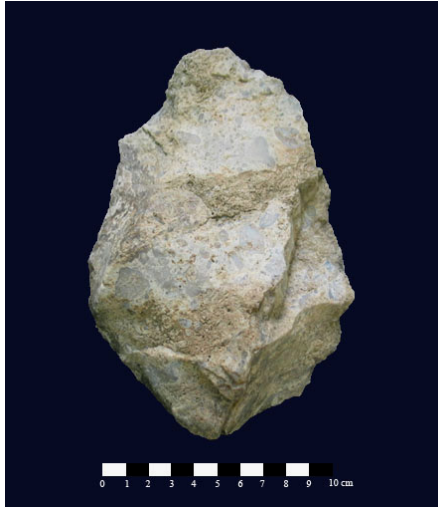

Figür / Figure 3

Figür / Figure 4

0 5cm.

Figür / Figure 5

Figür / Figure 6

Figür / Figure 7

Figür / Figure 8

Figür / Figure 9

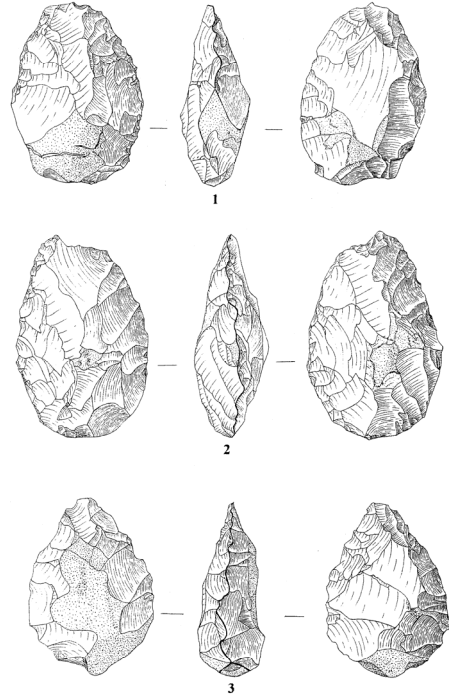
Figür / Figure 10

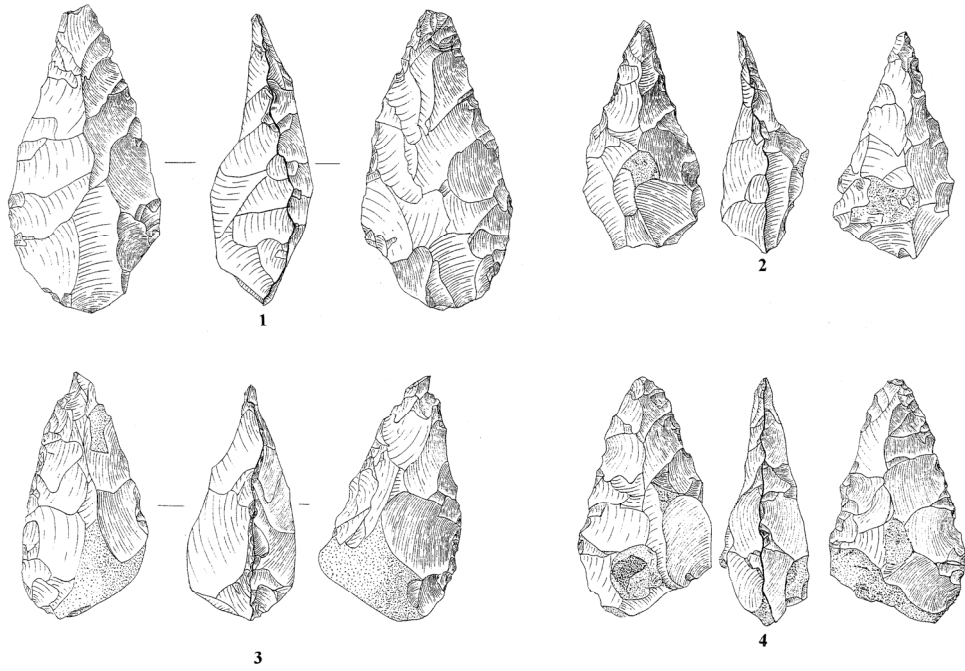
Figür / Figure 11

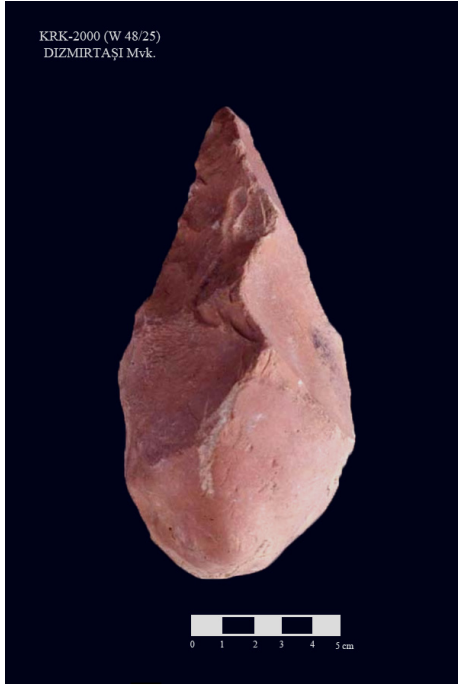
Figür / Figure 12

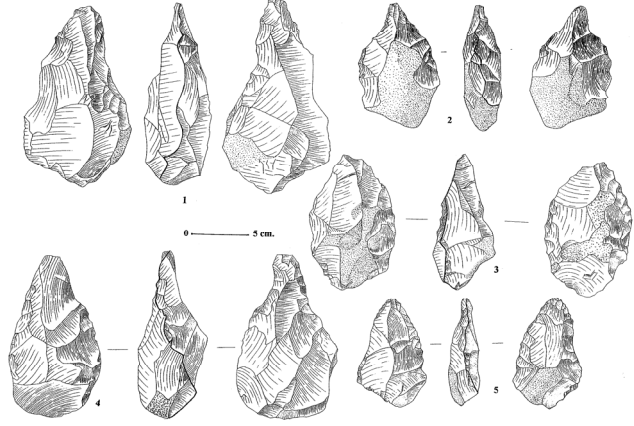
Figür / Figure 13

Figür / Figure 14

Figür / Figure 15

Figür / Figure 16

Figür / Figure 17

Figür / Figure 18